

ÖLVEDI IGNÁC

EMLÉKEK ÉS ADALÉKOK NÉPHADSEREGÜNK SZÜLETÉSÉHEZ

Nemzetiszínű és vörös zászlókkal díszített, „Éljen a magyar néphadsereg!”, „Halál a német megszállókra!”, „Bosszút Budapestért!” jelszavaktól hangos vasúti kocsik gördültek be 1945. február 17-én Debrecenbe, a felszabadított területek akkori fővárosába. Garasin Rudolf tartalékos szovjet őrnagy és Somogyi Imre százados vezetésével az opresovcei magyar partizáncsoport érkezett haza, mintegy száznegyvenöten lehettünk, jobbára volt katonák, munkaszolgálatosok és tisztek.

A városban gyorsan elterjedt a hír, hogy a Szovjetunióból magyar katonák, partizánok érkeztek haza. A debreceniek már az első napon kezdtek szivárogni vagonjainkhoz. Csakhamar az érdeklődők nagy sokasága vett körül bennünket. Ismerősöket kerestek és szeretteik után tudakozódtak. Sokukat azonban a magyar katonapartizánok iránti kíváncsiság hozta ki az állomásra, látni akarták, hogy valójában milyenek vagyunk. A találkozó és az eszmecsere a debreceniekkel olyan jól sikerült, hogy már 17-én estére századunk mintegy kétharmadát vendégségbe hívták. A parancsnok — Somogyi Imre százados — a helyzetértékelés után, 18-án reggel nyolc óráig kimaradást engedélyezett. Én ezen a napon a szerelvény őrparancsnoka voltam, így a kellemes eltávozásból kimaradtam. A másnap reggelre elrendelt időpontra mindenki visszaérkezett, még csak késés sem fordult elő. Nagy érdeklődéssel hallgattuk elbeszéléseiket, hogy mi minden történt Debrecenben a harcok idején, a harcok után és hogy mit várnak a jövőtől. Különösen arra figyeltünk nagyon, ami rólunk terjedt el a városban. Ilyen híreket hoztak: „Különleges kommunista iskolát végzett partizánok”, „Ezek kommunisták, Lenin egyetemet végeztek”, „Belőlük lesznek a politikai biztosok” stb.

Mi tagadás, mindez nekünk is imponált. Zárt rendben, énekszóval történt átvonulásunk a városon talán meg is erősítette ezeket a híreket. Tisztálkodási napot tartottunk. A fürdőbe nem kerülő úton mentünk, hanem a városközpontot át. A Kossuth-nótától, illetve a Partizáninduló, a Nem lesz a tőke úr mi rajtunk... Nézd a mi hadseregünket... Föl vörösök proletárok... és más forradalmi dalok hangjaitól visszhangzottak Debrecen utcái. Az emberek megálltak és csodálkozva nézték a magyar egyenruhás, forradalmi, ahogy ők nevezték kommunista dalokat éneklő katonákat. A jelenség — minden bizonnyal — nem váltott ki mindenkiben osztatlan örömet. Valószínű, hogy sok emberben meg erősítette a hallott hírt, hogy ezek nemcsak partizánok, hanem kommunisták is, és ezt mi is büszkén hirdettük.

Megérkezésünk második napján a pályaudvaron meglátogatták csoportunkat a Magyar Kommunista Párt vezetői, élükön Rákosi Mátyással. Tájékoz-

tatást kaptunk az itthoni helyzetről, majd elmondották, hogy a párt várt bennünket és számít ránk. Mi megfogadtuk, hogy erőnket nem kímélve ott dolgozunk, ahová népünk és pártunk állít. Tagsági könyvvvel ugyan ekkor még nem rendelkezünk, de magunkat a kommunista párt tagjának tekintettük.

Az egyenruhánk a régi volt, de vitáinkon, forradalmi dalainkkal, a kommunista párt melletti határozott kiállásunkkal azt igyekeztünk megértetni, hogy az a hadsereg, melynek szervezése Debrecenben megkezdődött, nem lehet utóda a réginek, hanem attól gyökeresen különböző néphadsereg kell, hogy legyen. S erről mi, a hadseregbe belépő kommunisták kezeskedünk. Valóban, a magyar néphadsereg úttörőinek tekintettük magunkat. Dalban így fejeztük ki: „Leszünk egy jobb rend hű katonái...”, s ezt a szó legigazibb értelmében így is éreztük. Volt elvünk, célunk és elszánt akaratunk, hogy terveinket valóra is váltsuk.

Harctér — hadifogság — partizániskola

Debrecenben a „magyar katonapartizánok érkeztek” hír keltette a legnagyobb érdeklődést. Hogyan is lettünk mi volt katonák partizánok? Magyar partizánok a Szovjetunióban élt magyar kommunista emigránsokból, politikai büntető századokban a harctérre küldött kommunistákból, antifasisztákból, valamint a horthysta csapatok és a zsidó munkásszázadok partizánokhoz átszökött, átállt, vagy hadifogságba esett tagjaiból kerültek ki. A Szovjetunióban a különféle csoportokban tevékenykedő, a szovjet hadseregben szolgáló és partizániskolát végzett, hazai bevetésre készülő magyarok száma meghaladta az ezret.¹

A hadifogolytáborokban a magyar emigráns kommunisták politikai felvilágosító munkája eredményeként megismertük a háború valódi célját, Magyarország államfőjének, kormányának és urainak felelősségét Hitler Szovjetunió elleni háborújában való részvételünkért, valamint a fasizmus gatzetteit. Nagy többségünk itt vett a kezébe először és olvashatott marxista irodalmat, melyekhez még a zaslavli gyűjtő fogolytáborban is hozzájuthattunk. Mindezek nagy hatással voltak a gondolkodni kezdő katonákra. Az itt hallottak, olvasottak és az otthonról hozottak vittek azok táborába, akik a magyar nép és a Duna—Tisza menti kis ország megmentésén fáradoztak.

A horthysta hadsereg volt tagjai, de a zsidó munkaszolgálatosok közül is többségükben azok a munkások, parasztok és értelmiségiek jelentkeztek partizánharcra, akik általában nem csak az ország felszabadítását akarták a német megszállás alól, hanem valamilyen formában rendszerváltozást is. Ehhez viszont az indító töltetet többségünk otthonról hozta magával. Itt keltek életre azok a spórák, amelyeket gyermekkorunkban hintettek belénk a kommunizmusról, a kommunizmusról, az igazságról, az elnyomásról, vagy éppen a Szovjetunióról. A nagyapáinktól, apáinktól, az Oroszországból — ahogy akkor mondtuk — hazatért volt vöröskatonáktól hallottak a körülmények hatására kisarjadtak és cselekedeteinket meghatározó erővé váltak.

Azt, hogy vannak gazdagok és szegények, már 9 éves koromban megismertem. A problémám nem az volt, hogy miért kell nekem nyáron a gazdagok marhacsordáját őrizni, hanem, hogy az én apámnak miért nincs egy sem és másnak miért van annyi, hogy maga sem tudja megvigyázni. Tíz—tizenkét éves lehettem, de az atyai nevelés már belém oltotta, hogy a munkások és a szegénypa-

¹ L. erre vonatkozóan: Fegyverrel a hazáért. (Magyar ellenállási és partizánharcok a második világháború idején) Budapest, 1980. 164. o.

rasztok igazi hazája ott van, ahol nincsenek gazdagok és szegények, urak és szolgák, s hogy a Szovjetunió ilyen ország. Apám a szegényparaszt, volt segédmunkás, valamilyen szinten a marosvásárhelyi cukorgyárban szakszervezeti bizalmi volt. Kövesdombi egyszobás lakásunkban úgy havonta egyszer 4—5-en összejöttek, tanácskoztak és a Szovjetunióról közreadott folyóiratokat olvasgatták. Ilyenkor én az öcsémmel a kapu előtt az utcán játszottam, s ha rendőr jött arra, azonnal jeleztem. Akkor a vendégek kártyázni kezdtek.

1941—1943-ban, tényleges katonai szolgálatom idején, apámtól kaptam a híreket a szovjet—német arcvonal eseményeiről. Marosjárából átjárt a 8 kilométerre levő Telegdre, hogy meghallgassa Moszkvát. 1943 márciusi eltávozásom idején szereztem tudomást a sztálingrádi szovjet győzelemről és a 2. magyar hadsereg Don menti pusztulásáról. Egy évvel később, 1944. március 19-én — a harctérre indulás előtt — meglátogatott apám és a következő szavakkal búcsúzott: „Fiam, hősi halált halni szép dolog, de nem az urak Magyarországaért, hanem azért, amelyet mi várunk, a forradalmi Magyarországáért.”

Ez volt az atyai útravaló számomra, meg az az indító töltet, amely életutamat a kommunista párthoz és a partizánmozgalomhoz vitte. Atyám gondolkodásra készítő szavaihoz másnap különleges századparancsnoki eligazítást kaptunk.

A harctérre indulás a katonákban mindig nyomot hagy. A 33. hegyivadász zászlóalj 2. századában teljesítettem tényleges katonai szolgálatot Borgóprundon (Beszterce megye). Zászlóaljunk a 2. hegyidandárhoz, az viszont a kolozsvári IX. hadtesthez tartozott.² Vadonatúj — a hegyi vidék és a hegyi harc igényeinek megfelelő — ruházatot kaptunk: sínadrágot, hegymászó bakancsot és meleg alsót is. A hegyi csapatok sisak helyett siltes Bockkai-sapkát, borjú helyett hátizsákot hordtak. A 33/2. század hadilétszámra való feltöltését és felszerelését március 20-án befejeztük. Előző nap megtiltották a körletek elhagyását. A március 19-i eseményekről hivatalosan nem kaptunk tájékoztatást. De este a tisztek legényei a szálláskörletbe visszatérve izgalmas híreket hoztak. „A németek megszállták Magyarországot, mert a magyar kormány nem akart több katonát küldeni a frontra.” Ilyen tartalommal szereztünk tudomást a március 19-én történetekről és ehhez jött másnap reggel a különleges századparancsnoki eligazítás.

Beszterce megye lakóinak többsége szász és román. Így a mozgósítás során behívott tartalékosok között sok volt a német nemzetiségű. A század hadilétszámra emelése és felszerelése után a mintegy 35 létszámfeletti tartalékos felszerelésére megjött a parancs, de hogy kik legyenek a boldog hazatérők, azt a század parancsnoka jelölte ki nyilvánosan. Így szólt a felsorakozott személyi állományhoz: „Három és kétgyermekes tartalékosok lépjenek ki.” Ezek többsége szász volt. Majd hozzájuk fordulva folytatta: „Szászok kezet fel! Lépjetek vissza, egy németet sem engedek haza, ez a ti háborútok, harcoljatok!” Ilyen különleges harctéri útravalót adott Czár István százados³ a 33/2. századnak. Kijelentését minden bizonnyal Magyarország német megszállása váltotta ki.

Politikailag képzetlenek voltunk, de a hallottak mégis mély nyomot hagytak bennünk. A századparancsnok szavai megerősítették az előző este ismeretlen

² A hadtestnek alárendelt hadosztályokat és dandárokat a parancsnok — Dálnoki Veres Lajos vezérezredes — önálló kezdeményezésére 1944. március közepe táján mozgósították. A debreceni hadtest parancsnoka is késznek mutatkozott együttműködni az erdélyi hadtest parancsnokával. A két hadtest mozgósítása a hazánkat 1944. március 19-én megszállt német erők parancsnokságát arra készítette, hogy a Tisza vonalában megállítsa csapatait. A Tiszát csak a Sztójay-kormány megalakulása után lépték át.

³ A nevezett a Donnál — 1942—43 telén — ismerte meg a német fasiszták és a háború kegyetlenségeit. 1943 májusában foglalta el századparancsnoki beosztását. Első intézkedése az volt, hogy megtiltotta a német katonadalok éneklését.

forrásból elterjedt híreket. Mi, akik korábban egymás között soha nem beszélgettünk a háborúról, de nekünk sem beszélt senki, a határt átlépve már meg mertük kérdezni egymástól: tulajdonképpen miért jövünk Galiciába? Nagy dolog, amikor a katona már elkezd gondolkozni azon, hogy mit és miért csinál és kérdezni is mer.

A határt a Tatár-hágón 1944. április első napjaiban léptük át. Szídtuk a kora tavaszi napfényben sütkérező, pihenő németeket. Nemtetszésünknek még a tisztek előtt is hangot adtunk. Láttuk, hogy ők sem nagyon lelkesednek. Egyetlen esetre sem emlékszem, hogy a harcra indulás során, vagy harcba vetés előtt közülük bárki is lelkesítő beszédet mondott volna a háborúról.

Április 14-én Gyeljatyin körzetében kerültünk bevetésre. Az 1. szakasz, melyet egy géppuskás, egy állványos golyószórós, egy nehézpuskás és egy gránátvető raj támogatott, azt a harcfelelőst kapta, hogy Gyeljatyintól északnyugatra egy kiemelkedő magaslaton rendezkedjen be védelemre, zárja le a faluból Dora felé vezető utat és biztosítsa a zászlóalj visszavonulását. A kijelölt védőkörletben előre kiépített lövésztechnóket és gödröket találtunk, műszaki munkára nem volt szükség. A védőkörlet megszállása után csend borult az erdőszéli kis tisztásra. A kellemes tavaszi napfényben elszundítottam. A délutáni álbomból géppisztolyropogás riasztott fel. A szakasz előtt egy szovjet csoport jelent meg, mintegy 20—25-en lehettek. Több sorozatot lőttek ránk. Az elől levő tűzfészekből — parancsra — néhányan viszonzták a tüzet. A szovjet harcosok azonban, mintha mi sem történt volna, tovább közeledtek állásaink felé. A szakaszban pánik tört ki, és mintha parancsot kaptunk volna: a fegyverek sorra elhallgattak. A szakasz, a támogató rajokkal — mintegy 45 fő, a többi elesett — jóformán ellenállás nélkül letette a fegyvert, megadta magát. Én „Hurrá Sztálin” kiáltással üdvözöltem a felém jövő szovjet katonát. Ő az anyámat emlegető, katonáknál szokásos szavakkal válaszolt, amit csak hetek múlva értettem meg.

Már hadifogoly életünk kezdetének tapasztalatai is megcáfolták a szovjet hadifogságról terjesztett fasiszta rémhíreket. Foglyul ejtőink és kísérőink is mindvégig emberségesen viszonyultak hozzánk. Még a harcmezőn sorakoztatottak, csak a fegyvert, löszert, bicskát és derékszíjat kellett leadni. Mi már azonban mindezeket magunktól eldobáltuk, még a rendfokozatokat is letéptük. Másnap nagyon sajnáltuk a hátizsákjainkban maradt konzerveket és a kétszersültet, s irigyeltük azt a pár embert, akinek volt bátorsága a hátizsákját megtartani. Ők így válaszoltak: A katona még hadifogságban is csak parancsra cselekszik. Nekik volt igazuk. Csatunkat Gyeljatyinban egy kb. ezred-szintű parancsnokság előtt megállították. Tisztek és katonák vettek körül, minden áron beszélni szerettek volna velünk. Sajnos, ez nem ment. Volt, aki németül szólt hozzánk, s csodálkozott, hogy azt sem értjük. A németül értők meg hallgattak. Végül egy ruszin fiú vállalkozott tolmácsolásra. Orosz nyelvtudására jellemző volt: azt a kérdést, hogy „Jeszt panosz?”, ami magyarul hasmenést jelent, ő így fordította: „A doktornő azt kérdezte, kinek van panasza?” Nézegették öltözetünket. A tolmács szerint ez az egység először találkozott bugyognadrágos és hegymászásra alkalmas bakancsokkal felszerelt magyar kötelékekkel. A doktornő megvizsgálta a sebesülteket, ahol indokolt volt, átkötöztette. Keresték a tisztet. Nem értették, hogy hogy ennyi emberrel nincs tiszt? Mondtuk: „oficér kaput”. Valóban így történt, Tóth tartalékos főhadnagy elesett. Miközben kölcsönösen vizsgálgattuk egymást és az eseményekkel járó feszültség kezdett felengedni, megjelent három katonalány, kezükben vedrekkel. Ezekben kenyér és szalonna volt feldarabolva, amit villámgyorsan szétosztottak köztünk. Ilyen volt az első fogadtatásunk.

A második kellemes meglepetés a sebes Pruton való átkelésnél történt. Az őrség parancsnoka ugyanaz az őrmester volt, aki lehozott a hegyről. Kísérőnek négy katonát kapott. Alig tehattünk meg 300—400 métert, amikor a folyóhoz értünk. Híd nem lévén, át kellett gázolni. Ötös oszlopban értünk a folyóhoz. A Prut szélessége 10—12 méter, mélysége 80—100 centiméter lehetett. Az őrmester parancsot adott, hogy a köpenyt vessük le, tegyük a nyakunkba és az ő nyomában gázoljunk át a vízen. Így tettünk. Ő ment elől, mi utána. Ez a cselekedet is emberségről tanúskodott. Átkelés után levetkőztünk, kifacsartuk a vizes ruhánkat, újra felöltöztünk és meneteltünk tovább. Az éjszakát szénás csűrben töltöttük. A széna nagyon jót tett átfázott testünknek és vizes ruházatunknak.

Reggel korán ébresztettek. Őrmesterünk azzal állt elő: azt hallotta a magyarokról, hogy szeretnek dalolni. Arra kért, ne lógassuk a fejünket, hanem énekeljünk. Mondtuk, hogy üres hassal nem lehet. Nyicsevo — válaszolta — közelünk egy lengyel faluhoz, ott reggelizünk. A falu nevére nem emlékszem, csak arra, hogy húsvét volt és a lengyel lakosság megvédégtelt minket.

Míg a reggeli tartott, őrmesterünk megtanulta a tolmáctól „nótát” vezényszót. Sorakoztatott, majd amikor a menetbe lendültünk, elkiáltotta: nótát. Valamennyien elneveltük magunkat, válaszként olyan őszinte érzéssel énekelünk, ahogy már régen hallottam magyar katonákat dalolni. Dél felé érkeztünk meg a magasabb parancsnokságra, ahol fogságba ejtőink és kísérőink átadtak a fellettes szervüknek. Őrmesterünk a következő szavakkal búcsúzott: Na minden jót magyarok, nektek a háború örökre véget ért. Én megyek Magyarországra, kizavarom onnan a németeket. Mi sok szerencsét kívántunk ehhez. Ellenségeként találkoztunk és csaknem barátként váltunk el. Ő volt az első szovjet ember, aki 35 év után is él az emlékezetemben.

Hadifogolycsoportunk, amelynek létszáma a frontról távolodva napról napra nőtt, május második felében Zaszlavlba érkezett. Itt találkoztunk először magyar kommunistákkal, Révai Józseffel, Vas Zoltánnal, Fazekas Józseffel és másokkal, akik választ adtak mindazokra a kérdésekre, amelyek a katonákat foglalkoztatták: miért szállták meg a németek Magyarországot, miért hoztak bennünket Galíciába, miért folyik ez a háború? 1944 június elején egy hadifogoly nagygyűlésen, ahol a szónokok Révai József, Vas Zoltán és Jánossy Ferenc ref. lelkész voltak, bejelentették, hogy a szovjet kormány nekünk is megengedte a „légió” szervezését. A neve „Kossuth dandár” lesz, és a szovjet hadsereg kötelékében kerül alkalmazásra a német fasiszták által megszállt hazánk felszabadításának elsősegítésére. Volt, aki könnyes szemmel vette tudomásul a hírt. A szervezők felhívták a hadifoglyokat, hogy minél többen jelentkezzenek. Emlékezetem szerint a magyarok száma a zaszlavli táborban akkor mintegy 2500 katona, munkaszolgálatos és tiszt lehetett; ezeknek közel 40%-a jelentkezett a dandárba. Annyira beleéltük magunkat, hogy a töltöttkáposzta, a bécsiszelet, a halászlé, a túrós csusza és a disznótoros stb. ízletes meséi közé, amelyek a hadifoglyok mindennapi beszédtemái voltak, felvételre került a német megszállók elleni harc is.

Sajnos, csak pár napig készülődhattunk. Ha nem tévedek, alig múlt egy hét és megjött a szomorú hír. Ezt is Vas Zoltán hozta. Hozzám így jutott el: „Mivel a dandárparancsnoki posztra felkért tábornok nem vállalja el a vezénylest, a Párt Moszkvai Bizottsága a »Kossuth dandár« szervezését levette a napirendről.” Ennél több magyarázatot nem kaptunk. Azt sem mondták meg, hogy ki volt ez a tábornok és miért nem vállalta a dandárparancsnoki teendőket ellátását. A hallottak nagyon megdöbbenettek. Nem voltunk valami jó véleménnyel a magyar tölgyfalombosokról. Különösen azt nem értettük, hogy a kommunista

vezetők miért akarnak a dandár élére mindenáron tábornokot állítani. Nem voltunk anarchisták, elismertük, hogy tisztekre, parancsnokokra szükség van, de azt, hogy azért, mert tábornok nem vállalja a légió vezetését, miért kellett félretenni az egészet, józan paraszti ésszel nem tudtuk megérteni. Nem emlékszem olyan tereferére, ahol egymás között a tábornokot marasztaltuk volna el. Mivel a „Kossuth dandár” felállítására — a több ezer jelentkező ellenére — elmaradt, 1944 június végén toborozás kezdődött a magyarországi partizánharcra. Ezzel a légió ügye teljesen lekerült a napirendről, mással voltunk elfoglalva, még a partizániskolán sem tértünk vissza rá.⁴

A „Kossuth dandárba” az összeírást megbízottak végezték, a partizánharcra jelentkezőket viszont maga Vas Zoltán írta össze. Ezzel is kifejezésre jutott, hogy minőségileg másfajta tevékenységről van szó. Itt már a vállalkozók száma is erősen megcsappant. Igaz, a tömeges jelentkezést a szervezők sem igényelték, sőt csaknem illegálisan ment az összeírás. Nem hívták fel tömeggyűlésen figyelmünket a jelentkezésre. Magam is véletlenül szereztem tudomást az akcióról. Ekkor már a tábor szabóműhelyében dolgoztam. Egymás véleményét, nézeteit jól ismertük, a munka mellett rendszerint megvitattuk az új híreket, a politikai eseményeket. Egy szép nyári reggel azzal fordult hozzám a műhelyfőnök: „Ölvedi, nem akarsz partizánnak jelentkezni? Itt van Vas Zoltán, a magyarországi partizánharcra toboroz”. Kezdetben bizonytalankodtam, én nem ismerem őt, ő engem, mi a biztosíték, hogy elfogad? „Veszteni valód nincsen, meg kell próbálni” — jegyezte meg valaki a szaktársak közül. Ekkor szólalt meg Galbács István. Én ismerem Uszta Gyulát, hátha ez elég lesz. Elindultunk hát szerencsét próbálni. Ahogy kiléptünk a középkori lengyel kolostor vastag falai közül, az udvaron szembetalálkoztunk Vas Zoltánnal. Galbács szólalt meg elsőnek: „Uszta Gyula barátja vagyok, együtt dolgoztam vele, kérem vegyenek fel a partizánharcra jelentkezettek közé!” „Remek, Uszta barátaira szükségünk van” — válaszolta Vas Zoltán, és már írta is fel a nevét. Majd hozzám fordult: „Maga is Uszta barátja?” „Nem, de én is szeretnék partizán lenni”. „Mi az a kezében?” (A táborban úgy voltunk mint a csiga, mindenünket vittük magunkkal. Nem volt senkinek kijelölt szálláshelye. Ott feküdtünk le a teremben, ahol éppen üres hely maradt. Ezért mindent magunkkal hurcoltunk. Vas Zoltán „Tizenhat év fegyházban” c. könyvét olvastam akkor.) „Az Ön könyve Vas elvtárs”. Egy esemény elmondásával igazoltam, hogy a mű közepe táján tartok. „Mit olvasott még?” „A bolsevik párt rövid történetét és Sztálin rövid önéletrajzát” — válaszoltam. Nem szólt semmit. Majd azt kérdezte: „Jelentkezett a légióba”? Az igen után felírta a nevemet a magyarországi partizánharcra jelentkezettek közé. „Rendben van, a vizontlátásra” — és elbúcsúzott tőlünk. Így történt. Nem volt vallatás, faggatás. Vas Zoltánt nem érdekelte, hogy ki honnan jött, hanem inkább az, hová megy. Bizonyára tapasztalta, hogy az ismeretlen, messziről jött emberek sok mindent mesélnek magukról, éppen ezért nem faggatta őket. Némán ballagtunk vissza egymás mellett. Csaknem mindketten egyszerre kérdeztük: vajon nem járunk ezzel is úgy, mint a légióval? Talán nem, mert ide nem kell tábornok — jegyeztem meg.

Az esetet követő harmadik-negyedik napon a reggeli létszámellenőrzésnél a légió ügye 1944 nyarán teljesen lekerült a napirendről, mással voltunk elfoglalva. Ilés Béla Honfoglalás című könyvében a problémát újra felelevenítette. A dolgokat — leegyszerűsítve — úgy találta, hogy a magyar légió megalakulását gróf Stomm Marcell altábornagy és Desseő László vezérőrnagy hiúsították meg. A kérdést csak bonyolítja, hogy ezt a szép mese-szöveggel, elevenen, anekdotikusan megírt regényt nagyon sokan történelemnek hitték, s talán hiszik még napjainkban is. A könyvhöz írt fülszöveg azon mondata, hogy „... az egész nép életére kiható eseményekről tudósít a történettudomány pontosságával...” nagyon sok olvasót megzavart. Talán ezzel magyarázható, hogy a légió kérdése tudományos elemzéssel mind a mai napig nincsen feldolgozva. Holott azt is ideje lenne már bemutatni, hogy 1943-ban és 1944-ben nem azonos okok miatt hiúsult meg a légió szervezése!

kiállítottak bennünket. Fürdőbe vittek, a kopott és szakadt ruházatot kicserélték és még aznap este 25—30-an indultunk Zbarazsba. Nincs adatunk arra, hogy hányan jelentkeztek Zaslavlban partizánnak, csak azt tudjuk, hogy a két csoportban hatvanan érkeztek az antifasiszta iskolára⁵. Az elsők már 4—5 nappal megelőztek bennünket. Mint az öreg diákok a fiataloknak, szakértelemmel magyarázták az iskola napirendjét és a foglalkozások tartalmát. Különösen az ragadta meg az újonnan érkezett, hogy a tiszt hallgatók javaslatára katonák és tisztek viszonyában elfogadták a tegeződést, a legközvetlenebb érintkezési formát.

Zbarazsban mintegy két hetet töltöttünk. Megismerkedtünk a legáltalánosabb társadalmi-politikai kérdésekkel és egymással. Mai értékmerővel vizsgálva ez előkészítő volt a szvjatosinói központi partizániskolára. Innen Rác Gyula — az iskola magyar tagozatának vezetője — egy kis csoporttal értünk jött. Rác elvtárs minden partizánjelölttel egyéni beszélgetést folytatott. Néhány jelölttel ún. előzetes beszélgetés is volt. Ezek közé tartoztam én is. Senki ismerősöm nem volt. A századomtól még egy honvéd, Lőrincz Béla jelentkezett partizánnak. De ő, mint később elmondta, amikor kérdezték felőlem, csak annyit mondott, a rendet, fegyelmet megköveteltem. Ez valóban nagyon kevés volt ahhoz, hogy egy továbbszolgáló szakaszvezetőt megítéljenek. Este vacsora után rendszerint az elhelyezési körlet előtt sétálgattunk. Így volt ez azon a szép nyári délután is, amikor váratlanul belém karolt M. K. hadnagy. „Te vagy ugye Ölvédi szakaszvezető?” — kérdezte. Bólintottam. Bemutatkozott — ezt megelőzően még nem váltottunk szót egymással — és elmondta, az iskola vezetése azzal bízta meg, hogy beszélgessen velem. Majd arra kért, mondjam el, ki vagyok, honnan jöttem, egyszóval röviden eddigi életemet. Először adtam elő életrajzomat. Gyermekeimmel, inaskori és a marosvásárhelyi munkásmozgalmi emlékekkel kezdtem M. K. csakhamar félbeszakított és arra kért, hogy inkább a katonai pályámról beszéljek. Elmondtam, hogy mindig tanító szerettem volna lenni, de a tanuláshoz szükséges anyagiakat nem tudtam előteremteni. Észak-Erdély Magyarországhoz történt visszacsatolása után tanítóhiány lépett fel. Különösen a román falvak maradtak tanító nélkül, ezért bizonyos könnyítéseket engedtek az oklevél megszerzésében, előnynek számított a román nyelvtudás. Ilyen oklevélről álmodoztam. De anyagi lehetőségeim azt továbbra sem tették lehetővé. Ezért 4 év továbbszolgálatot vállaltam és megkezdtem magánúton a tanulást. Három osztályt már így végeztem el. Most júniusban vizsgáztam volna negyedikből, ha a háború nem szól közbe. Partnerem megjegyzés nélkül végighallgatott, majd arra kért, hogy azt mondjam még meg, miért jelentkeztem partizánnak? Először is azért, mert így akarom segíteni hazám felszabadítását a német fasiszta megszállás alól. Továbbá elmondtam, hogy apámtól és barátaitól mit hallottam a Szovjetunióról, ezért nagyon szeretném, ha háború után nálunk is szovjet rendszer lenne. Itt szavamba vágott a hadnagy: „Ez marhaság, rendszerváltozás lesz, de nem szovjethatalom!” Ezen aztán én lepődtem meg. Arra nem emlékszem, hogyan fejeződött be beszélgetésünk. Soha nem tudtam meg, hogy provokálni akart-e ezzel, vagy hogy ő valóban úgy érzett akkor, ahogy nyilatkozott. Én mindenesetre tudomásul vettem, hogy a távolabbi jövőt illetően nem egy hullámhosszon vagyunk és nem akar mindenki szocializmust. Érthető, hogy ezek után izgatottan vártam a találkozást Rác Gyula elvtárral. Másnap hívatott is. Csak amikor megkezdődött a beszélgetés, akkor könnyebbültem meg. Ő inkább a marosvásárhelyi munkásmozgalmi dolgok után érdeklődött; mint erdélyi kommunista kiválóan ismerte azokat. Em-

⁵ L. erre vonatkozóan *Borbíró László*: Emlékezzünk! Hadtörténelmi Közlemények, 1978. 3. sz. 407—417. o.

lékezett arra a sztrájkra is, ahol az apám szervező volt. Majd arra kért, nevezek meg vásárhelyi kommunistákat. A legismertebbeket felsoroltam. Én is ismerem őket — válaszolta. A beszélgetést így fejezte be: „Fiam, igazat mondtál, köztünk a helyed, jó, hogy idejöttél.” Ezek a szavak újra visszaadták önbizalmamat, elfelejtettem az előző napi kellemetlenséget, amit csak 25 év után meséltem el Rácz elvtársnak is.

Július utolsó napjaiban érkeztek meg a Kijev melletti szvjatosinói központi partizániskolába. A magyar tagozat vezetője ekkor Nógrádi Sándor volt. Itt már nemcsak politikai, hanem szakmai képzésben is részesültünk. Partizánharcászatot, aknaismereteket, aknatelepítést, robbantást és felderítést tanultunk. A politikai foglalkozásokon megmagyarázták, hogy mi a fasizmus, mik a Szovjetunió ellen indított hitlerista háború igazi okai, milyen szerepet vállalt ebben a gyalázatban Horthy Miklós és kormánya. Megértették velünk, hogy a magyar nép jövője szempontjából a fasizmus elleni fegyveres harcban való részvételünk döntő jelentőségű. Különösen sokat foglalkozott velünk Rácz Gyula elvtárs, akit nemcsak tiszteltünk, de szeretünk is. Fáradságot nem ismerve, atyai türelemmel magyarázta a kegyetlen jelent, s élénk tárta népünk, a munkásság és a parasztság élete megjavításának útját. Rákosi Mátyás és Révai József is tartott előadást.

Rákosi Mátyás 1944 augusztus közepe táján érkezett a partizániskolára. Mint a magyar antifasiszta és kommunista mozgalom külföldi szervezőjét és vezetőjét, izgalommal vártuk, tisztelettel köszöntöttük és nagy érdeklődéssel, figyelemmel hallgattuk. Az ott elhangzott előadása: „A magyar jövőért” című könyvében nem került közlésre. Feljegyzésem nem maradt. Emlékeim alapján három fő probléma köré csoportosítom az akkor hallottakat: 1. Ki a felelős azért, mert Magyarország belépett történelmünk legigazságtalanabb háborújába? 2. Miért került sor az ország német megszállására? 3. A kivezető út a fenyegető katasztrófából: a nemzeti ellenállás, harc a német megszállók ellen. Az előadás tehát alapvetően: a „Ki a felelős” és „Fogjon össze minden hazafi” című, már elhangzott beszédeire épült.⁶ A „Ki a felelős?” témakört már az antifasiszta és partizániskolán is feldolgoztuk. Minden bizonnyal ezzel függ össze, hogy a beszéd jelentős részét az előadó a második és a harmadik csoportba sorolt problémák megértetésére fordította. Különösen megragadták a hallgatóságot Rákosi azon megállapításai, hogy: „A magyar—német sorsközösség újra annak bizonyult, ami ezer éven át volt: német elnyomásnak, a magyar nép kifosztásának... Nem az erő, a gyengeség készítette Hitlert arra, hogy szövetségét megszállja.” Majd arra is utalt, hogy a nemzeti ellenállás lehetőségei lényegesen megjavultak. Elénk tárta, hogy az ország és a nép „elszenvedi mindazt a gyötrelmet, ami a német megszállással együtt jár és ugyanakkor Hitler szövetségese is. Ezért az új kínok dacára sem élvezi azt a rokonszenvet, amit a letiport kis népek élveznek.” „A magyar hazafi kötelessége, hogy mindenkivel fogjon össze, aki komolyan akar harcolni az ország felszabadításáért. A hazafias erők összefogása, a nemzeti ellenállás megszervezése: ez ma a központi feladat.”⁷ Az idézeteket az 1944. április 28-i írásából vettem, alapvetően ezt mondta el a partizániskolán is. A beszédből következtetni lehet arra, hogy Rákosiék azt a koncepciót, amit Gerő 1943-ban így fogalmazott meg: „Horthyval, vagy az országgal! — így van feltéve a kérdés, harmadik lehetőség nincsen.” Magyarország német megszállása és a három nagyhatalom 1944. május 13-án közzétett felhívása után bizonyos vonatkozásban módosították. A szövetségeseik felszólították Bulgária, Finnország, Magyarország és Románia vezetőit, hogy szakít-

⁶ Rákosi Mátyás: A magyar jövőért. Budapest, 1950. 245. és 389. o.

⁷ Uo. 389—393. o.

sanak a hitleri Németországgal. Tudomásukra adták, hogy ezzel megrövidíthetik az európai háborút, csökkenthetik saját veszteségeiket és elősegíthetik a szövetségesek győelmét. Azt sem hallgatták el, hogy a szövetségesek a csatlós államokkal hajlandók tárgyalni és ennek időpontja az adott ország jelentkezésétől függ.⁸ 1943-ban például Rákosiék azoknak a tiszteknek fogadták el a jelentkezését a légióba, akik nem csak Hitler, hanem Horthy és csapatai ellen is készek voltak cselekedni. Más alternatívát akkor nem is kerestek. Nem ismerték az itthoni katonapolitikai helyzetet és lehetőségeket. Figyelmen kívül hagyták, hogy a magyar társadalom valamennyi rétegében — még a munkásság körében is — voltak illúziók Horthy Miklós „kiugrása” iránt. Rákosiék nem értették meg a tiszték többségét, ők viszont a moszkvai kommunista emigráció vezetőit. A „Legfőbb Hadúr”-hoz fűződő érzelmi kapcsolataik erősebbnek bizonyultak, mint az „értelem” parancsa. Vas Zoltán, a „Kossuth dandár” és a magyar partizánmozgalom egyik szervezője, „Hazatérés” című könyvében ezt írja: „... a moszkvai emigráció vezetői is hibásak, hogy a magyar hadtest megalakulása feltételeként egyetlen lehetőséget szabtak a törzstisztek felé, ahogyan azt Rákosi és Gerő diktálták”. Ez a merevség akkor nem csak a légió, hanem a Magyar Nemzeti Bizottság megalakulását is megghiúsította.

1944 nyarán ebben a vonatkozásban, amit Rákosi említett beszéde is bizonyít, módosítás történt. 1944 jelszava: mindenkivel összefogni, aki hajlandó harcolni a német fasiszta megszállók ellen, az ország felszabadításáért. Ennek a második jelentése, hogy fegyverünket azok ellen is használjuk, akik védemzik a megszállókat. Ez a jelszó már megfelelt az 1944 nyarára kialakult itthoni katonapolitikai helyzetnek is. A kommunista párt itthoni vezetése a nemzeti erők összefogására törekedett. Már az 1944. március 19-i felhívásában harcba hívja a nemzetet a német megszállók ellen és májusban, kezdeményezésére, megalakult a Magyar Front.

1970-ben Rácz Gyula elvtárrsal — a partizániskola volt politikai vezetőjével — Rákosiék taktikájáról beszélgettünk. Következtetéseimet helyeselte és hoztátette: Rákosi az előadás után az iskola magyar tagozatának vezetőivel külön értekezett. Úgy értékelte, hogy az új helyzetben Hitler Duna-menti csatlósai közül minden bizonnyal Magyarország lesz az első, aki szembefordul Németországgal, sőt nem kizárt, hogy ebben a fordulatban maga Horthy Miklós is részt vesz.

A Lakatos-kormány megalakulása után (1944. augusztus 29.) 1—2 nappal Rákosi Moszkvából felhívta Rácz Gyulát telefonon. A kormányváltozást úgy értékelte, mint Horthy első lépését a szakítás előkészítésére. Nem az értékelés volt hibás. Minden logika azt követelte, hogy legalább a huszonnegyedik órában tegyenek valamit. Horthy és a Lakatos-kormány a nemzeti történelmünk által követelt feladat végrehajtására tehetetlennek és gyengének bizonyult. Horthy és a magyar uralkodó osztályok katasztrófa politikájának a következménye, hogy az ország hadszíntérré változott.

Nem történt változás azonban Rákosiéknál az itthoni kommunista mozgalom megítélésében. Előadásában Rákosi beszélt a magyarországi demokratikus pártokról, de egy szóval sem említette, hogy él és dolgozik itthon a kommunista párt, hogy az illegális nehéző körülményei között szervezi az ellenállást, hogy vezetésével kialakult a magyar antifasiszta és németellenes erők összefogása. „Először is azt kell leszögezni — írja Fehér Lajos Így történt című munkájában —, hogy volt ellenállás, volt partizánmozgalom Magyarországon: döntően

⁸ A dokumentumokat 1. A második világháború képei. Budapest, 1970. Első kiadás, 437. o.

az illegális kommunista párt kezdeményezésére és közvetlen irányításával. Amit a rendkívül nehéz, bonyolult helyzet megengedett a párt minden tőle telhetőt megtett ennek érdekében.”

Az iskolát 1944. augusztus végén befejeztük, de már augusztusban megkezdődött ejtőernyős partizáncsoportok bevetése hazánk északkeleti területeire. Először — ahogy mi neveztük — az öreg partizánok, az Uszta- és Dékán-ottrjadok kerültek alkalmazásra. Csakhamar sor került azonban a júliusban érkezettek-re is.

Negyedmagammal az Észak-Erdélybe tervezett magyar, román és szovjet vegyes csoportban jöttem számításba. Az elgondolás az volt, hogy a szovjetek mellett legyen négy románul beszélő magyar és négy magyarul beszélő román. Az 1944. augusztus 23-i események a terv realizálását feleslegessé tették. Ezt követően az újonnan érkezettekhez osztottak be, mint kiképző szakaszpáncsnokot. Egy-két hétig lehettem ebben a beosztásban. Innen Ráczt elvtárs személyes kérésére az iskola szabóműhelyébe kerültem és ott dolgoztam október végéig.

Mivel a bevetett ejtőernyős partizáncsoportjaink zöme nem érte el a kívánt eredményt Magyarországon és érzékeny veszteségeket szenvedtek, vezetőink az újabb osztagok ledobását ideiglenesen leállították. A már megalakult Bogyó-, Csatári-, Földes-, Guba- és Kovács-ottrjadokat, alárendelve a 4. Ukrán Front partizán törzsének, a Sztanyiszlav melletti hadirepülőter szomszédságában, Opresovce faluban összpontosították. Ide irányították később azokat is, akik október végén végezték el a szvjatosinói központi partizániskolát. Kérésemre a magyar tagozat új páncsnoka — Révész Géza elvtárs (az 1944. október 8-án hazai bevetésre indult Nógrádi Sándort váltotta fel) — engedélyezte, hogy csatlakozzam az Opresovcéba indulókhoz.

Csoportunk — mintegy 70—80 fő — Garasin Rudolf szovjet tartalékos őrnagy páncsnoksága alatt 1944. november 2-án érkezett meg a fent említett kis ukrán faluba.

Az újonnan érkezettek közül megszervezték az „A” csoportok „B” osztagait és feltöltötték az öreg otrjadokat. Én a Guba „A” csoportba nyertem beosztást, mint felderítő. Újra azok közé kerültem, akikkel együtt indultam el Zaslavl-ból és akikkel közösen tanultam a központi partizániskolán. Itt megkaptuk felszerelésünket, fegyvert, alsó-felső ruházatot és a méreteinkre szabályozott ejtőernyőt, melynek összehajtásánál mindenki köteles volt személyesen részt venni. A partizáncsoportokban naponta rendszerint 3—4 órás foglalkozásokat tartottunk. Ezek politikai tájékoztatók és szakmai gyakorlatok, éleslövészetek voltak. Vezetőink nagy figyelmet fordítottak arra, hogy megismerjük a háború menetét, de különösen a magyarországi hadműveleti helyzetet. Csaknem minden nap szót ejtettünk a hazánk területén dúló harcokról és vártuk a parancsot hazai feladatra. Opresovceből a Kovács-csoport kísérelt meg bevetést, de mivel a földi jelzés nem volt az adott időben, a repülőgép visszafordult.

November utolsó hetében váratlanul parancs érkezett, de nem a magyarországi bevetésre, hanem a partizánmozgalom, a partizántörzsek, -csoportok végérvényes megszüntetésére. A háború menete és az arcvonalak helyzete nemcsak hogy nem igényelte, hanem egyenesen feleslegessé tette a partizántörzsek további fenntartását. A Szovjetunió területe erre az időre csaknem teljesen felszabadult, a partizánoknak nem volt hol tevékenykedniök. Magyarországon viszont a harcok már Budapest térségében dúltak. A 3. Ukrán Front csapatai a Balaton és a Duna között folytatták sikeres előnyomulásukat Székesfehérvár felé.

Az intézkedés a szovjet partizánokat a Vörös Hadsereg soraiba hívta, illetve ajánlatot tettek a helyreállítási munkálatokba való bekapcsolódásra. Az opresovcei magyar csoportokra vonatkozóan semmi központi rendelkezés nem érkezett. A 4. Ukrán Front partizántörzsétől azonban igen. Három napon belül le kellett adnunk partizánfelszerelésünket, csak a ruházatot tarthattuk meg. Helyzetünket súlyosbította az, hogy megszűnt az élelmezésünk. Közel tíz napig csak az ukrán családok élelmeztek, ahová be voltunk szállásolva. A válságos napokban mindössze annyi vigasztalás érkezett, hogy a szovjet kormány valamennyi magyar partizáncsoportot haza enged, azaz a magyar szervek rendelkezésére bocsátja őket. Ezt is inkább olyan nyugtató hírek tekintettük. Ez készítette arra Földes Pált, a több éves partizánharcokban megedzett csoportparancsnokot, hogy — felsőbb engedély nélkül — jelentéstételre Moszkvába repüljön.

Nehéz helyzetünkből végül is a kivezető utat Garasin Rudolf találta meg. Mi úgy tudjuk, Sztanyiszlav helyőrségparancsnokának javasolta, hogy fogadja alárendeltségébe az opresovcei magyar partizánokat, mint kiegészítő karhatalmi egységet. Fegyverezzen fel és élelmezzen bennünket, hazaindulásunkig. Mi ennek fejében rendszeres helyőrség- és járőrszolgálatot adtunk, részt vettünk a bújkáló ukrán nacinalisták, banderisták összeszedésében és más karhatalmi feladatok végrehajtásában. Ma sem tudjuk pontosan, hogy ügyünkről végül is hol döntöttek, csak azt, hogy az adott körülmények között ez volt a legjobb megoldás.

Az új feladatoknak megfelelően csoportjainkban bizonyos szervezési módosításokat végeztünk. Gyökeres változások azonban csak Révész Géza 1944 december végi látogatása után történtek. Révész elvtárs — a magyar partizáncsoportok főparancsnoka — részletes tájékoztatást adott a magyarországi helyzetről, a kommunista párt tevékenységének eredményességéről, a megalakult Ideiglenes Nemzeti Kormányról, a Németországnak történt hadüzenetről, és arról, hogy hazánk felszabadításának meggyorsítására és a fasizmus elleni további harcra új hadsereget szerveznek és hogy a közeljövőben sor kerül a szövetségesek és Magyarország között a fegyverszünet aláírására. Utalt arra is, hogy a párt várja a volt partizáncsoportok hazatérését, számít segítségünkre. Ezt követően — javaslatára — a partizáncsoportokat feloszlattuk és katonai szervezetté, azaz századdá alakultunk át. Újra katonák lettünk, egy eljövendő új hadsereg tagjainak tekintettük magunkat, vártuk pártunk és kormányunk hazahívó szavát. Politikai foglalkozásokon megvitattuk a Magyar Kommunista Párt — 1944. november 30-án Szegeden nyilvánosságra hozott — programját. Bár az még nem szólított fel antifasiszta magyar alakulatok szervezésére, de megállapítását, hogy a „... magyar nép létérdeke a nemzet cselekvő részvétele az ország felszabadításában a német iga alól...” úgy értelmeztük, egy új hadsereg felállítása az első feladatok közé tartozik. Arról is szót ejtettünk, hogy ez nem az „urak” hadserege lesz, hanem 1848/49-hez és 1919-hez hasonlóan néphadsereg kell, hogy legyen. Már ekkor úgy véltük, a kommunistákra nagy szükség lesz az új hadseregben és minden bizonnyal a párt is oda irányít bennünket.

Nevelőtiszt lettem, a haza szolgálatát választottam

1945. január 20-án került sor a szövetségesek és Magyarország között a fegyverszüneti szerződés aláírására. Ezt követően gondolatban egyre gyakrabban jártunk Magyarországon. Különösen örültünk, hogy az Ideiglenes Nemzeti Kormány elsőrendű feladatának tekinti egy új hadsereg megalakítását, amely a

szovjet hadsereg oldalán részt vesz hazánk még német megszállás alatt levő területének felszabadításában. Ha már partizánként hazánkban nem kerülhetünk bevetésre — mondogattuk —, akkor legalább mint az új hadsereg katonái harcolhassunk népünk szabadságáért és függetlenségéért. Vágyunk volt, hogy a magyar néphadsereg első fegyveres alakulatának katonái lehessünk.

Végre, 1945. február 2-án, megérkezett a hazahívó parancs. Emlékezetem szerint 2—3 nap alatt készültünk fel az útra. Búcsút vettünk a falu ukrán lakosságától, akik befogadtak hajlékukba és kevés élelmiszerüket is szeretettel megosztották velünk.

Február 17-én érkeztünk meg. Századunkból, valamint az utánunk érkezett más partizáncsoportokból, megalakult az új magyar hadsereg első alegysége, a 6. önálló őrzászlóalj. Március 1-től az őrszolgálatot a kormányhivataloknál már a zászlóalj katonái adták.

Néhányan, erdélyiek, akik semmit sem hallottunk hozzátartozóinkról, sem ők rólunk, március első felében tíz nap szabadságra távoztunk. Garasin elvtárs a debreceni szovjet parancsnokságon elintézte, hogy olyan orosz nyelvű dokumentumot kaptunk, amely feljogosított arra, hogy Románián keresztül is utazhassunk. Nagy boldogság volt a találkozás szüleimmel és testvéreimmel. Apám könnyes szemekkel vette tudomásul, hogy halottnak hitt fia nemcsak él, hanem partizán lett, azaz megfogadta az atyai úttravalót.

Távollétem alatt Debrecenben az őrzászlóaljnál nagy változások történtek. A körülményekhez viszonyítva, amennyire lehetett, a zászlóalj a Hatvani utcában néhány üresen maradt házban berendezte körleteit és megszerveződtek a századok is. Nagy eseménynek számított, hogy azoknak, akik kérték felvételüket a kommunista pártba, kiosztották a párttagsági könyvet. Én a századparancsnoktól vettem át. A zászlóaljnál ekkor még nem volt sem pártszervezet, sem párttitkár. A Szovjetunióból hazatért partizánok és partizániskolát végzetek zöme még kint magáévá tette a párt célkitűzéseit és egy életre vállalta a párt ügyének szolgálatát. Amikor megérkeztünk Debrecenbe, még a pályaudvaron összeírtuk azok nevét, akik felvételüket kérték a kommunista pártba. Hasonlóan jártak el a többi csoportnál is. Tagsági könyveinket a pártközpontban, Révész Géza elvtárs osztályán állították ki.

A tagsági könyv átvétele után megismerkedtem azzal a miniszteri paranccsal, melyben a volt partizánokat soron kívül előléptették egy rendfokozattal: őrmester lettem. Ezt követően arról tájékoztattak, hogy a volt partizánok jelentkezhetnek a rendőrséghez, vagy az 1. és 6. hadosztályba nevelőtisztnak. Első kérdésem ez volt: „Mivel kell foglalkoznia a nevelőtisztnak?” „Pontosan én sem tudom, úgy halottam — válaszolta a századparancsnok —, hogy ők foglalkoznak a katonák politikai nevelésével”. „Olyanok lesznek, mint a partizánoknál a komisszárok voltak?” „Igen, valami ilyen lesz hadseregünkben is”. „Akkor én nevelőtisztnak jelentkezem”. „Elkéstél, mert a nevelőtiszti tanfolyam már a napokban megindult a süketnémák intézetében.” „Azért megpróbálom, hátha sikerül.” Ezzel zárult beszélgetésünk, melynek időpontja március 15-e és 20-a között lehetett.

Másnap reggel jelentkeztem Jánossy Ferenc századosnál, a tanfolyam parancsnokánál, és kértem felvételem a nevelőtisztek közé.

Az oktatás valóban két nappal előbb megkezdődött, de ez nem akadályozta részvételemet, elfogadta jelentkezésemet. Így indultam el a hadseregben dolgozó politikai munkások nem könnyű pályáján és 32 évet szolgáltam. Visszatekintve a megtett útra, ha újra kezdhetném, most is ezt választanám.

Néphadseregünk demokratikus és népi jellegének erősítésére, a személyi állomány politikai és kulturális nevelésére, az alegységek erkölcsi szellemének

szilárdítására, valamint szociális ügyek intézésére — a két munkáspárt javaslatára — századokhoz, útegekhez és ezeknél magasabb kötelékekhez, intézetekhez és a kerületi parancsnokságokhoz is nevelőtiszteket rendszeresítettek. A Honvédelmi Minisztériumban kulturális és nevelőosztály alakult, a hadosztályokban a neveléssel kapcsolatos sokoldalú munka irányítására nevelőosztályokat szerveztek.

Debrecenben azok részére, akik a két hadosztályhoz jelentkeztek nevelőtisztnak, kéthetes tanfolyam elvégzését tették kötelezővé. Visszaemlékezéseinkben rendszerint csak annyit szoktunk mondani, hogy volt. Anyakönyvi lapjainkra nem vezették rá, elvégzéséről bizonyítványt, igazolást nem adtak. Holott az 1. és a 6. hadosztályhoz beosztott nevelőtiszteknek, akik egy-két évvel azelőtt hagyták el az országot és az itthoni években is katonák voltak, politikával nem foglalkoztak, sok segítséget adott a magyarországi társadalmi viszonyok, a Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontba tömörült pártok célkitűzéseinek, az ország ügyét elárult magyar uralkodó osztályok felelősségének megértéséhez.

A tanfolyam előkészítői minden bizonnyal abból indultak ki, hogy a hallgatók a hitleri fasiszmus elleni háború általános kérdéseit jobban ismerik (ez így is volt), mint a magyarországi ellenforradalmi rendszer felelősségét az ország Szovjetunió elleni hadbalépéséért, a nyilas fasiszta diktatúra rémtetteit és a szovjet hadsereg nyomában kibontakozott népi demokratikus, antifasiszta, antifeudális forradalom pár hónapos eredményeit.

Megismerkedtünk a Nemzetgyűlésnek a magyar néphez intézett Szózatával, az Ideiglenes Nemzeti Kormány toborzási felhívásával és új államalapítási tervével. Külön foglalkozás volt a földreformról (a rendelet a tanfolyam idején jelent meg) és a Honvéd Nevelőtiszti Intézmény célkitűzéseiről, a nevelőtisztek feladatairól, s végül a fasiszmus elleni harcban való részvételünk feltétlen szükségességéről. Naponta egy előadás volt, amit rendszerint konzultáció és vita követett. A nevelőtisztek feladatairól szóló előadásból értettük meg, hogy mi a kommunista párt politikai munkásai leszünk a hadseregben. Itt hallottam először a következő mondatokat: „Pártunk fegyverbíró fiatalságát mozgósítjuk a hadseregbe való belépésre. Pártszervezeteinket kötelezzük, hogy a toborzással kapcsolatos felvilágosító, lelkesítő, szervező munkából teljes erővel és odaadással vegyék ki részüket. Nem jó kommunista az, aki nem veszi halálos komolyan az Ideiglenes Nemzeti Kormány fegyverbe hívó szavát. Nem jó kommunista az, aki nem érti meg, hogy a magyar nép élén haladni ma azt jelenti, élen járni a fegyveres szabadságharcban.”⁹ Nem tagadom, a személyi kultusz idején, amikor nem hazafias, kommunista cselekedetnek minősítették jelentkezésünket az új hadseregbe, hanem amolyan megbocsátható ballépésnek, gyakran eszembe jutottak ezek a mondatok.

Nekem, a Székelyföld gyermekének, aki nem ismerte a magyarországi társadalmi politikai viszonyokat, nagyon sokat adott a tanfolyam. Megnyugtató volt számomra, hogy az említett kérdéseket az „anyaországiak” sem ismerték sokkal jobban. (Erdélyben így neveztük a magyarországiakat.) De ha a nevelőtisztek feladataihoz viszonyítottam, akkor csak ízelítőt kaptunk abból a sokrétű, sokszínű munkából, amit végeznünk kellett. Nemcsak elméleti ismereteink voltak hiányosak, de gyakorlati tapasztalatokkal sem rendelkezünk. Ilyen intézmények a Horthy-hadseregben még ellenkező előjellel sem voltak. A Vörös Hadsereg kommisszárijairól és politikai munkásairól ekkor még nagyon keveset tudtunk.

⁹ L. erre vonatkozóan *Kis András*: Az antifasiszta magyar katonai hagyományokról (1945). Budapest, 1978. 76. o.

Különösen sok gondot okozott a „hogyan”? Erről a tanfolyamon sem esett sok szó. Nem volt idő rá. Tanítóink azt tanácsolták, hallgassunk a józan eszünkre. Minden körülmények között a fő feladatot tartjuk szem előtt: megértetni a katonákkal és tisztekkel is, hogy hazánk felemelkedése és új életünk kibontakozása csak a német fasizmus megsemmisítésével lehetséges.

Mintegy harmincan lehettünk, akik — a tanfolyam befejezése után — Rózsa András tartalékos hadnagynak, az 1. gyaloghadosztály nevelőtisztjének a parancsnosága alatt április derekán megérkezhettünk Jászberénybe, ebbe a csön-des Zagyva-parti kisvárosba. A Jászságban került felállításra az a hadosztály, amely az 1-es hadrendi számot kapta és szervezése ekkor már lázas ütemben folyt. Személyi állománya — a fasizmus elleni küzdelmet önként vállalt — volt hadifogylokból, katonákból, tisztekből, a toborzási felhívásra a polgári életből jelentkezettekből és a Budapesten 1945 januárjában és februárjában a szovjet csapatok oldalára áttált budai önkéntesekből szerveződött.

Megérkezésünkkor, legnagyobb meglepetésünkre, a hadosztályparancsnok, Szalay Tibor alezredes — a miskolci MOKÁN ellenállási mozgalomhoz 1944 nyarán csatlakozott őrnagy — egyhetes, politikai ismereteket adó tanfolyam megtartását rendelte el a nevelőtisztek részére. Előkészítést dr. Tarján Imre a hadnagy vezetésével a Debrecenből április elején előreküldött nevelőtiszti csoport végezte el. Tematikája és módszere hasonlított a debrecenihez. A foglalkozásokat parancsnoki állományú tisztek és tiszthelyettesek is látogathatták. Így naponta 100—120 tiszt, tiszthelyettes és katona jelent meg a „Pannónia” nagytermében. A hadosztályparancsnok is tartott előadást. A hallgatósággal azt igyekezett megértetni, hogy hazánk tőlünk várja a fasizmus dúlásának megtorlását, a magyar nép becsületének visszaszerzését. Arról is beszélt, hogy a német fasiszta erőszak összezúzása és elsöprése közben a Duna—Tisza táján új élet születik. „A magyar hazában, az üszkös romok, a letiport mezők fölött — hangsúlyozta Szalay Tibor alezredes — új élet fakad, s ennek az új életnek tavaszi reménysugarai éppen mi vagyunk, a demokratikus szabad Magyarország néphadseregének elszánt katonái.”¹⁰ Azt is helyesen látta, értette és igyekezett a hallgatókkal is megértetni, hogy a legfontosabb feladata a most megszervezett hadosztályainknak az, hogy a nekünk adott fegyvereket keményen szorítva a Vörös Hadsereg oldalán mielőbb harcba szállhassunk hazánkért, becsületünkért, gyermekeink szebb, és békés jövőjéért.

Nagy ambícióval, a biztos jövőbe vetett hittel és öntudattal állt a hadosztály élére. Az új Magyarország őszinte híve volt. Nagyon sokat tett annak érdekében, hogy az 1. hadosztály minél előbb kijusson a hadműveleti területre.

Szolgálati beosztásainkat április 22-e után foglaltuk el. A parancs a 2. gyalogezred 3. századához osztott be nevelőtisztnak. Semmilyen megkülönböztető jelvényt nem viseltünk. Volt olyan javaslat, hogy a zubbony jobb felső zsebében Kossuth-címerben „N” betűvel jelöljük magunkat. A javaslattevő egyedül maradt, egyhangúlag elvetettük.

Nagy izgalommal vártam az első találkozást a századdal. Mit mondjak majd először az embereknek? Hogyan fogadnak? Milyen lesz a tisztek magatartása? — és más kérdések foglalkoztattak. A hírekből már tudtuk, hogy a csapatoknál is érdeklődéssel várják a nevelőtiszteket. Sőt az is elterjedt, hogy a Debrecenből érkezett nevelőtisztek partizánok voltak a Szovjetunióban és valamennyien kommunisták, bolsevik iskolát végeztek. A reakció is dolgozott, ez utóbbit megfélemlítésnek szánta.

10 A dokumentumot idézi *Kís András*: Az 1. hadosztály. Budapest, 1979. 37. o.

Végre eljött a nap A 2. gyalogezred I. zászlóaljának nevelőtisztje — Béres Béla tartalékos hadnagy, jászdózsai tanító — bemutatott a század parancsnokának, Néder István tartalékos főhadnagynak. Rövid ismerkedés után javasolta, látogassuk meg a létszámellenőrzéssel elfoglalt századot. Amikor odaértünk, pihenőt rendelt el és így szólt a személyi állományhoz: „Bajtársak (a megszólítás akkor felfelé úr, lefelé bajtárs volt), bemutatom Ölvedi Ignác őrmestert, a század nevelőtisztjét. Akinek valami panasza van, ezentúl hozzá forduljon”, s ezzel be is fejezte.

Én az arcokat figyeltem. Felismertem, hogy a legénység mintegy kétharmada harcteret járt katonákból, a többi fiatal, 17—20 éves és 40 év feletti önkéntesekből állt. A többség, ahogy mondani szokták, már szagolt puskaport és egyenruhájuk megszurkült a hadiutak porától. Az volt az érzésem, a katonák várják, hogy mondjak valamit. Pár szóval elmondtam az életrajzomat, külön kiemelve, hogy miért, s hogyan lettem partizán. Azt is tudomásukra hoztam, hogy a kommunista párt tagja vagyok. Bár ez nem volt egészen a szabályzat szerint, de ma is úgy érzem, helyesen cselekedtem.

Ezután a század az ebédhez sorakozott. A tisztek, tiszthelyettesek külön vonultak. Én a századdal tartottam, végignéztam az ételkiosztást. Majd én is fogtam egy csajkát, közéjük ültem és együtt ebédeltem velük, közben beszélgettünk. Ebéd végén — a partizániskolai szokás szerint — felálltam és „Egészségükre bajtársak” — szóval búcsúztam. Ez meglepte a katonákat, de láttam, hogy tetszik nekik. „Köszönjük”-kel válaszoltak.

Délután a századparancsnokkal és a szakaszparancsnokokkal ismerkedtem. A parancsnok helyettese, egyben az 1. szakasz parancsnoka, hivatásos hadnagy volt, a többi szakasz élére, illetve a szakaszparancsnokhelyettesi beosztásokba hadapród őrmestereket és tiszthelyetteseket neveztek ki. Sok minden egyéb mellett a század felszereléséről és anyagi helyzetünkről beszélgettünk.

A század személyi és parancsnoki állománya feltöltés szempontjából csaknem teljes volt. A felszerelés (fegyverzet, ruházat, lábbeli) azonban messze elmaradt még a legminimálisabb igényektől is. A harctérre indulás előtt 5—6 nappal a századnál még csak öt puska volt, hogy az őrszolgálatot meg tudják szervezni. Azok, akik a civil életből jöttek — mintegy 20-an — még mindig civil ruhát hordtak, és nem is tudtunk mást adni nekik. Lábbeliben még rosszabb volt a helyzet, mintegy 50%-a nagyon megérett már a cserére, a javításra, de egyszerűen nem volt miből. A parancsnokok jelentéseit meghallgatva érttettem meg igazán a hadseregszervezés nehézségeit, sokoldalú problémáit.

„Mohács óta nem volt ilyen súlyos helyzetben az ország” — idéztem fel magamban a kommunista párt programnyilatkozatának szavait. Hogyan és miből állítanánk fel hadosztályainkat, ha a Szovjetunió nem engedélyezi önkéntesek toborzását a hadifogolytáborokból és nem vállalja, hogy első egységeink felszereléséhez zsákmányolt fegyvereket és egyéb szükséges anyagokat ad? Ez a gondolat villant át agysejteimen, miközben a parancsnoki délutáni beszélgetésen konkrét kérdésekkel ostromolták és a nevelőtisztől választ vártak. Hogyan, honnan és mikor lesz felszerelés, mikor lesz fegyver? „A katona sok mindent elvisel, de fegyver nélkül harcolni nem tud” — szólalt meg egy őrmester. A másik kérdés így hangzott: „Miért erőltetjük a hadosztályok felállítását, ha még puska sincs?” Majd hozzátette, hogy véleménye szerint mire mi kieriünk Ausztriába, vége lesz a háborúnak. Elmondta a városban hallott hírt: „Azért nem adnak fegyvert az oroszok a magyaroknak, mert a háborúnak rövidesen vége lesz és az új hadsereg alakulatait viszik Szibériába munkára”. Ilyen és ehhez hasonló rémhírekkel is találkoztunk, ami az embereket nyugtalanította.

Azt tudtuk, hogy a két hadosztály megkezdődött felállítása sem könnyű, de tájékoztatást a szervezéssel kapcsolatos problémákról, nehézségekről nem kaptunk. A csapatokhoz megérkezve szereztünk csak tudomást arról, hogy ember már van, de felszerelés még nincs. Nagyon kellemetlenül éreztem magam, úgy, mint aki kutyaszoritóba került. Tekintetükből kiolvastam gondolataikat — na kommunista nevelőtiszt, erre adjál választ! Kérdéseik jogosak voltak. Hallani akarták, hogy miért nincs még és egyáltalán kapunk-e fegyvert? Az izgalomtól elöntött a forróság. Az idegesített, hogy miért nem tudok semmit az ügyről? Korán megtanultam, hogy az a legborzasztóbb, ha a politikai munkás a konkrét kérdésre nem tud konkrét választ adni. Nem tudom, mi történik, ha akkor, amikor nekem kellett volna megszólalni, nem érkezik oda a zászlóalj fegyvermestere. Az őrmester jelentette, hogy befutott a szovjet fegyverszállítmány és a 3. század vételezési ideje holnap 10.00-kor lesz. Úgy emlékszem, hogy ez a holnap április 24-én volt. A kérdésekre a megérkezett fegyverek adtak választ. A tények a legjobb agitátorok.

A parancsnokokkal történt megismerkedés után — a jó hír birtokában — visszamentem a legénységhez, a vacsoránál újra hozzájuk csatlakoztam és ott is maradtam éjszakára. A szolgálatvezetőtől tábori takarót kértem és bementem abba a szobába, ahol legtöbben voltak. Meg akartam ismerni az embereket, gondolataikat, problémáikat, nézeteiket a fasiszmus elleni háborúról, abban a magyarok részvételéről, véleményüket a földreformról, egy demokratikus Magyarországról és annak új hadseregéről. Van egy jó magyar közmondás: „lakva ismerhetjük meg egymást”. Ezt tettem, bementem a katonák közé, azért, hogy megismerjem őket.

Miután a vacsorát befejeztük és mindenki elfoglalta helyét a szoba padlózátára szórt szalmán, megoldódott a katonák nyelve. Én a saját helyzetünkre, jelenünkre és jövőnkre vonatkozó kérdéseket vártam, de legnagyobb meglepetésemre a Szovjetunió iránt érdeklődtek. Milyen ország a Szovjetunió? Hogyan élnek ott az emberek? Ki volt Lenin, ki Sztálin? Kik azok a partizánok? Mi a GPU? Nagyon erős-e a Vörös Hadsereg? Igaz-e, hogy mi sem kapunk fegyvert, hanem visznek bennünket Szibériába? Majd a szabad szerelemről és a kolhozról faggattak. Igaz-e, hogy a kommunisták nálunk is kolhozot csinálnak és akkor minden közös lesz? Ilyen tartalmú kérdésekkel indult ismerkedésünk. Megértettem az embereket. Szabadulni szeretnének a fasiszta propaganda maradványaitól és meg akarják ismerni azokat, akikről eddig csak rosszat, félelmetes dolgokat hallottak és akiket most felszabadítókként tisztelünk. Később elmondták, jó hatással volt, hogy a Szovjetunióból hazatért partizán, kommunista, akit úgy mutattak be mint nevelőtisztet, közéjük feküdt és javasolta: no emberek hányjuk-vessük meg bajainkat, tennivalóinkat és azt, hogyan jutottunk ide, kik a felelősek az ország rombadöntéséért?

Nem tudom mind leírni, hogy akkor a kérdésekre milyen válaszokat adtam. Az vezetett, megértetni, hogy a Szovjetunió a dolgozó emberek, munkások, parasztok, értelmiségiek hazája, olyan ország, ahol nincsenek urak, földbirtokosok, gyárosok, mert ezeket a Lenin vezette forradalom idején elzavarták és azóta ezt az államot a munkások vezetik. Ilyen színvonalon adhattam meg a választ a többi kérdésre is. Ezután én kérdeztem, ők feleltek, illetve kölcsönösen kérdeztünk és feleltünk. Úgy igyekeztem irányítani a beszélgetést, hogy megismerhessem, mit tudnak a fasiszmusról, a háborúról, országunk súlyos helyzetéről, a várható jövőről, az új demokratikus Magyarországról, alakuló néphadseregünkről és a német fasiszmus elleni harcban való részvételünk szükségességéről. Különösen azt igyekeztem megértetni a katonákkal, hogy erre nem a szövetségeseinknek van szükségük, hanem kizárólag nekünk, magyaroknak, a történelem

sorscsapásaitól oly sokat szenvedett nemzetnek. Meg kell mutatnunk a világnak, hogy népünk nem értett egyet a szövetségesek elleni háborúval és most, hogy megszabadultunk Horthy Miklós ellenforradalmi rendszerétől, a német fasiszta megszállóktól és nyilas bérenceiktől, készek vagyunk azt tettekkkel is bizonyítani. Bekapcsolódásunkat a faszim elleni harcba egyhangúlag szükségessnek tartották. Válaszaimat figyelmesen hallgatták. És végül többen is hozzászóltak a század felszerelési helyzetéhez. Az egyik katona azt javasolta, alakítsunk csoportokat és keressük fel a közeli falvakat, tanyákat, szedjük össze az elhagyott katonai felszereléseket. A másik így szólt: „Engedjenek haza két nap szabadságra, ruhával, fegyverrel, lábbelivel térek vissza, nemcsak magamnak, másoknak is hozok.” Az éjfél is elűtötte már az óra, de még senki sem aludt. Azt vettem észre, hogy a sötétben a többi szobákból is sokan átjöttek és bekapcsolódtak a beszélgetésbe. Megígérttem, hogy a tervet holnap a parancsnokkal megbeszelem. Én nagyon támogatom — mondtam —, mert Debrecenben csináltuk és jó eredményt hozott. Ezután javasoltam, hogy mivel az idő eljárt, térjünk nyugovóra, mert nagy napunk lesz. 10 órakor a század megkapja fegyvereit. Mintha valaki vezényelt volna, a katonák „hurra” kiáltással üdvözölték a hírt. Így kezdtem meg politikai, illetve nevelőtiszti munkámat.

Az első éjszaka olyan eredményeket hozott, hogy másnap, kedvességüket megköszönve, elbúcsúztam a szállást adó családtól, otthagytam a jó vacsorákat, a paplanos ágyat — és beköltöztem a laktanyába, a padlóra szórt zizegő szalmára. Ritkán szoktunk megemlékezni a sok ezer névtelen családról, akik szeretettel és megértéssel befogadtak hajlékukba, a mindennapi kenyerüket is megosztották velünk. Debrecen, Jászberény és a többi városunk és falunk lakói úgy mutatták ki egyetértésüket az Ideiglenes Nemzeti Kormány hadseregszervező programjával, hogy segítettek csapataink élelmezésében, elszállásolásában és az elhagyott honvédségi javak összeszedésében. Őszinte, cselekvő hazaszereztük nagy segítséget adott alakuló egységeinknek. Ebben kifejezésre jutott, hogy népünk az új hadsereget a magáénak tekintette, azért támogatta.

Másnap reggel a katonák javaslatával siettem a századparancsnokhoz. Ő úgy nyilatkozott, hogy ez a zászlóaljparancsnokra tartozik. Ekkor Béres Bélához fordultam. A zászlóalj nevelőtiszt — a vidék kiváló ismerője, a Jászság gyermeke — egyetértett az elgondolással és megígérte, hogy beszél a zászlóaljparancsnokával, aki, ha kissé nehezen, de végül is engedélyezte, hogy a századok — egy napi menettávolságra — falujáró csoportokat szervezzenek honvédségi anyagok összegyűjtésére. Az akció a vártnál jobb eredménnyel járt. A lakosság a kérést megértette és készséggel bocsátotta rendelkezésünkre a visszavonuláskor kivetkőzött katonák egyenruháját, lábbelijét és néha még fegyvert is. Végül is annyi anyag gyűlt összeg, hogy a kiküldött katonák szekerekkel tértek vissza, még élelmet is hoztak. A gyűjtés javított helyzetünkön, de a teljes felszereléstől még messze voltunk. A század néhány tagja, így parancsnoka is, civil ruhában indult a frontra. El is terjedt az a hír, hogy a szovjet csapatok Ausztriában ruházati, fegyver- és egyéb felszerelési raktárakat zsákmányoltak és ott adják majd át a hadosztályoknak. A hír igaz volt, a hadművelési területen zsákmányolt magyar felszerelési anyagokat a szovjet parancsnokság kiérkezésünk után rendelkezésünkre bocsátotta.

Lehetőségeinkhez viszonyítva 1945. április 25—27-re alapvetően befejeztük a 2. gyalogezred felszerelését. Ezután már tervezhattünk volna foglalkozásokat raj-, szakaszharci gyakorlatokat. Tudtuk: nem elég, ha a katona ismeri a maga helyét a sorban, tudja azt, hogy menet alatt nem léphet ki és nem maradhat le engedély nélkül, egyszóval, hogy mindez nagyon kevés a sikeres harctevékenységhez. Régen ismert fő követelmény a gyalogos katonával szemben:

tudjon mozogni, kúszni, szökellni, futni szétszórt csatárlánc-alakzatban, tölteni, célozni, tüzelni fekvé, állva, térdelve, jól bánni a szuronnal, s végül előnyomulni csatároszlopban, vagy csatárcsoportban. Említettem, hogy a század személyi állományának 80%-a jártas volt a katonai dolgokban, de a mintegy 20 civil életből jött honvédünk fegyverropogást ugyan hallott, de tölteni, tüzelni, célozni nem tudott. Sajnos a harctérre indulás előtt ezekből a feladatokból — az idő rövidsége miatt — mindössze civil katonáink részére rendeztünk fegyverismereti, töltés-, ürítés-, célratartás-foglalkozásokat. Minden mást kénytelenek voltunk elhagyni és arra az álláspontra helyezkedni, hogy majd a hadműveleti területen mindent pótolunk. Hasonlóan nem volt lehetőségünk éleslövészetre sem. Bármennyire is szabályellenes volt, úgy indultunk hadműveleti területre, hogy a katonák nem ismerték fegyverüket. Hadrafoghatóságunk érdekében még sok volt a tennivalónk. De a fontos az volt, hogy végre menünk és úgy véltük: a felkészülés vonatkozásában meglevő hiányosságokat a hadműveleti területen alkalmunk lesz pótolni.

Április 25-én, vagy 26-án megérkeztek a századhoz a földigénylési nyomtatványok is. Arra vigyáztam, hogy senki ki ne maradjon, aki földet kért. Minden igénylési lapra rávezettük, hogy a nevezett önként jelentkezett a fasiszmus elleni harcra és kértük, hogy kérését vegyék figyelembe. Nagyon sok Földosztó Bizottság tartalékolt földet a katonák részére. Ugyancsak ezen napok valamelyikén jöttek meg a tábori levelezőlapok, azonnal szétosztottuk. Kértem honvédeinket, írják meg hozzátartozóiknak az életükben bekövetkezett nagy változást.

Egy másik dolog a szakadt és rongyos ruha. Cérnát, tüt kerítettünk, majd ruházatkarbantartást rendeltünk el, az emberek varrtak, foltoztak. Így segítünk magunkon. Lábbelinél sajnos nem tudtunk ilyen eljárást bevezetni, akinek lyukas volt a bakancsa, az úgy jött a harctérre.

Április 28-án megérkezett a parancs az indulásra. A 2. gyalogezred a hadosztály második lépcsőjeként került kiszállításra. A 3. század, szemerkélő esőben, 30-án 16 órakor megkezdte a berakodást a jászberényi vasútállomáson. Az állomás a berakodó egységeket nem várta zászlódíszben, nem volt katonazene és szónoklatok sem voltak. Csak vezényszavaktól volt hangos a pályaudvar. Századunk még a sötétség beállta előtt befejezte a berakodást. A sötét „G” vasúti kocsikban leszállt az est, néma csönd honolt. Nem hangzott fel a régi katonadal: „Ez a vonat most van indulóban”, vagy „A jászberényi vasútállomáson...” sem. Gondolatban bizonyára mindenki szereteteinél járt. Éjjel felé lehetett, amikor megindultunk, akkor mondtuk néhányan — talán csak magunknak — „Na végre, valóban megindultunk”. Mindezek ellenére a század erkölcsi szellemét jónak értékelem.

A század hangulatára és fegyelmére jellemző, hogy egyéni kéréssel, családi problémával senki sem hozakodott elő, pedig a személyi állomány fele nős volt. Sokukat kettő, néhányukat három gyermek várta otthon. Az is pozitívum, hogy senki sem szökött meg a harctérre induló századtól, holott akkor volt alkalom bőven. Az önkéntesek állták a szavukat, megértően viselték a nehézségeket is, nem volt panasz, vagy zúgolódás.

1945. május 1-én Budapesten, a Ferencvárosi Pályaudvaron ébredtünk. Csodálatos szép, tiszta, napos reggel köszöntött ránk, mint amilyent az ember május 1-re kívánni szokott. Itt volt a reggeli kiosztása is, ezért mintegy négy órát álltunk. Találkoztunk és beszélgettünk pesti emberekkel. Ők csodálkoztak, hogy magyar katonák mennek a frontra, mi meg felháborodtunk azon, amit hallottunk és amit láttunk. A romokban heverő Budapest megrázó, mély hatást tett harcosainkra és tisztjeinkre. A „Bosszút Budapestért” és a „Halál a fasisztákra”

felkerült vagonjainkra. Nem tartottunk még előadást a fővárosunkban dúlt fegyveres küzdelemről, mindössze csak azt mondtuk el, hogy a harcok utcáról utcára, házról házra folytak, hogy a német fasiszták meggyilkolták a szovjet parlamentereket, akiket azért küldött a szovjet parancsnokság, hogy megtárgyalják azokat a feltételeket, amelyek elfogadása esetén Budapest elkerülhette volna a háborús pusztításokat, műemlékeink, műkincseink és hidjaink romba döntését.

A nap már delelőre járt, amikor tovább indultunk. Szerelvényünk — a szó legigazibb értelmében — átküszött az ideiglenesen összetakolt vasúti hídon. A hidfőkben kiépített légvédelmi tüzelőállásokban szovjet lányok vigyázták átgyózásunkat, nehogy ellenséges repülőgépek megzavarják vonatunkat.

Budapestet elhagyva nagyon lassan haladtunk. Innen Bécsújhelyig (Wiener Neustadt) a vonatozás nyolc napig tartott. Nem azért, mert valaki szabotált, vagy mert a hadosztály parancsnoka, illetve a szovjet 26. hadsereg törzsfőnöke, akinek alárendeltségébe kerültünk, nem akarta, hogy előbb megérkezzünk, hanem mert a gyorsabb haladásra egyszerűen nem volt lehetőség. Ausztriában még dúlt a háború, a szovjet csapatok szívós küzdelmet vívtak a makacsul védekező hitlerista csapatokkal. A seregeknek a harc sikeres megvívásához fegyverre, harci gépekre, lőszerre, élelemre, üzemanyagra, lótápra és sok más egyéb-re volt szükségük; hadászatiilag először, másodszor és harmadszor is ez volt a fontos, ettől függött a délnyugati hadszíntérre szorult, illetve az Ausztriába visszavonult német fasiszta erők gyors szétverése. Nyugati irányú vasútvonalaink ennek következtében túlszűfoltak voltak, áteresztőképességük igen korlátozott. A magyar hadosztályok kiérkezése a hadművelleti területre nem volt határidőhöz kötve, de Bécs elfoglalása és a német „Dél” hadseregcsoport maradványainak megsemmisítése igen. Dunántúlon az ellenség légitvekenységével is kellett számolni. A magyar hadosztályok szállítása tehát nem zavarhatta a szovjet csapatok ellátását, ennek szoros függvényeként ment a mi mozgásunk.

Szerelvényünk május 8-án kora reggel haladt át Sopronon. A pályaudvaron látottak már egy kis ízelítőt adtak a háborúból. A szovjet csapatok április 2-án elfoglalták a német vonatokkal zsúfolt állomást. Május 5-én a fasiszta légielő támadást intézett a soproni pályaudvar ellen. Ennek következményeként a külföldre anyagokkal megrakott szerelvények tüzet fogtak, több közülük még 8-án reggel is égett. A látottak értésünkre adták, hogy hadművelleti területen vagyunk. Még aznap a kora délutáni órákban Bécsújhelyen kirakodtunk.

Az I. zászlóalj a vasútállomás közelében levő iskolában szállásolták el. Éjszaka a napos riadót kiáltó hangjára ébredtem. A városban iszonyatos lövöldözés zaja hallatszott. Arra gondoltam, hogy valamilyen német SS-egység maradványai törtek be a városba. Megvallom, kissé meglepődtem, hogy máris harcba kerülünk. Szaladtam le az udvarra. Zengett, harsogott az éjszaka a géppisztolyok, géppuskák ropogásától, a légvédelmi ágyúk bömbölésétől. A csillagos égbolton a fényszórók csíkjainak soha eddig még nem látott, egymást kergető játékát figyeltem meg. A fegyverek hangjába katonák mély hurrá-kiáltása vegyült. Csak mi, magyarok hallgattunk még. Sokan talán remegtek is. Háborúban ez a legborzasztóbb, ha az ember nem ismeri a helyzetet és nem tudja, hogy mi történik körülötte. Ha már tudja azt, hogy mi támadunk, vagy bennünket támadnak, sokkal nyugodtabb. Az udvarra leérve „1. század balra, a 2. középen, a 3. tőlem jobbra sorakozó” — parancsszavak fogadtak. Az intézkedő minden biztonnyal a zászlóalj ügyeletes tiszt lehetett. Ő középen állt, két-három tiszt társaságában, feléjük indultam, meg akartam tudni, hogy mi történt. Még a jelentkezésemet sem várta meg és adta a parancsot. „Nevelőtiszt, vegyen magához egy pár embert és derítse fel, mi van az utcán!”

Négy-öt honvédet vettem magamhoz, kifelé menet, a kapuban álló őr azt jelentette: „Fogalmam sincs, hogy mi történt a városban. Minden irányban szólnak a fegyverek.” Az utcára kilépve a közelünkben is több géppisztolysorozat vonta magára figyelmünket, majd vidám orosz beszéd hangzott. Már maga ez is megnyugtatóan hatott. Egy szovjet járőr közeledett felénk, és azt kiabálta: „Magyar, vojna kaput!” Pár szót tudtam csak oroszul, de ezt megértettem. Kezet szorítottunk, összeöleleztünk, szövetségeseinkhez és harcostársainkhoz illő módon megcsókoltuk egymást, majd együtt újabb sorozatokat engedtünk a levegőbe. 1945. május 8-án 24 óra 1 perckor Európában véget ért a háború. Ezt köszöntötték a hitleri Németország elleni háború fő terhére viselő szovjet harcosok. A béke harci zaja volt, amely a hadműveleti területen első éjszakánkat megzavarta.

Siettem vissza a hírrel. A 2. gyalogezred I. zászlóaljának harcosai és tisztjei is határtalan örömmel üdvözölték a háború végét. Az iskola udvarán is felharsant az éljen. Csak azt sajnáltuk, hogy mi magyarok nem vehettünk részt a fasizmus elleni küzdelem végső rohamában. Szerettünk volna valamit törleszteni rombadöntött városainkért, kifosztott hazánkért és azokért a gyötrelmekért, amelyeket a történelem csapásaitól oly sokat szenvedett népünknek át kellett élnie.

Az események ellenére május 9-én ezredünk a hadműveleti tervnek megfelelően gyalogmenetben folytatta útját Strelzhof, Willendorf és Würflach összpontosítási körzeteibe. Az I. zászlóalj parancsnoksága és a 3. század Willendorfhoz közel egy kastélyban rendezte be körletét.

1945. május 11-re az 1. gyaloghadosztály csapatai is kiérkeztek a hadműveleti területre. Itt a 26. szovjet hadsereg alárendeltségébe léptek. Tolbuhin marsall Gagen altábornagynak még a következő utasítást adta, írja Kis András Az 1. hadosztály című munkájában: „A 26. hadsereg parancsnoka és a front hadtápparancsnoka tegyen meg minden intézkedést a hadosztály sürgős felszerelésére, a bevetésre való felkészültségéről tegyen jelentést.”

Ha hiányos fegyverzetben és felszerelésben is, a felszabadult magyar nép önkéntesei — két hadosztály —, szabadságharcos elődeink nyomában, a hős szovjet katonák oldalán, mint felszabadítók ott álltak Ausztria — hivatalosan akkor még a „Harmadik Birodalom” Ostmarkja — földjén. A szovjet csapatok által zsákmányolt és a hadosztályoknak átadott volt honvédségi anyagokból folytattuk a felszerelés kiegészítését, fokoztuk csapataink hadrafoghatóságát, s közben reménykedtünk, hogy hátha mégis alkalmazásra kerülünk a hegyekben bújócskáló SS és nyilas fasiszták összeszedésére. 4—5 napot töltöttünk itt, harci alkalmazásunkra nem került sor. Cselekvő tevékenységünk nem igényeltetett. Hadosztályaink május derekán parancsot kaptak, hogy térjenek vissza Magyarországra. Mindkét hadosztály a Dunántúlon összpontosult, vasutak és más állami javak őrzésére és biztosítására. Nevelőtiszti munkánk valójában csak ezután bontakozott ki, számunkra a feladat továbbra is éles volt.

*

Úgy vélem, hibát követnék el, ha — mint hadtörténész — nem mondanám el arról a sokak által még ma is vitatott kérdéstről a véleményemet, hogy miért csak áprilisban került sor a hadműveleti területre való kiszállításunkra.

Másként is történhetett volna? Volt lehetőség a hadosztályok szervezésének meggyorsítására? Mi az oka lemaradásunknak, elkésésünknek? Szabotázs, tehetetlenség, vagy olyan objektív nehézségek, amelyekkel az Ideiglenes Nemzeti Kormány és a szervezők nem tudtak megbirkózni? Ezekre a három és fél évtized múltán is izgalmas kérdésekre próbálok feleletet adni.

Hazánk felszabadításának utolsó szakasza — a hadseregszervezés lendületes

üteme ellenére — hadosztályainkat szervezés alatti állapotban találta. Cselekvő részvételük a harcokban, szándékunk ellenére, elmaradt. Hasonlóan nem sikerült bekapcsolódnunk a fasizmus elleni küzdelem utolsó rohamába sem, mire megérkeztünk Ausztriába, befejeződött a háború. Elkéztünk! Horthy Miklós a fasiszta blokkból való kiugrással, a demokratikus Magyarország viszont a fasiszta csapatok elleni harcban való részvétellel. Többen úgy vélekednek, azért, mert mindkettőt — felső szinten — ugyanaz a személy szervezte. Sokan Vörös János honvédelmi miniszter ellentmondásos tevékenységével magyarázzák, arra az álláspontra helyezkednek, hogy „szabotázs” történt és ezért kéztünk el a fasizmus elleni harcban való részvétellel.

A magyar népi demokrácia története (1944—1962) c. műben ezt írják: „A fegyverszüneti egyezmény értelmében látott hozzá a kormány egyik legfontosabb feladata végrehajtásához, az új demokratikus hadsereg megszervezéséhez. De az 1945. január 20-án véglegesített toborzási felhívást — némi huzavona után — csak január 30-án tette közzé... A Vörös János vezette Honvédelmi Minisztérium azonban távolról sem tett meg mindent annak érdekében, hogy a szervezés gyors ütemben haladjon előre.”¹¹

A kérdésről csaknem hasonló a megállapítása Mucs—Zágoni „A magyar néphadsereg története 1945—1959” című munkájának is, mely a néphadseregünkről eddig közreadott legrészletesebb és legtartalmasabb mű. A szerzők állásfoglalásai nem hagynak kétséget az iránt, hogy az 1945-ben megalakult hadsereget — az új magyar állam jellegének megfelelően — néphadseregnek tekintik, amely a szovjet csapatok felszabadító harca után, a hazánkban kibontakozott antifasiszta, antifeudális és népi demokratikus forradalom velejárójaként, a nép vívmányainak megvédésére és a fasizmus elleni harcban való részvételre született. Ők is megerősítik tehát, hogy néphadseregünk szervezése nem 1948-ban — ahogy Nógrádi Sándor¹² írta —, hanem az ország felszabadításával egyidőben kezdődött. Majd 1948-ban, a munkáshatalom győzelme után, tovább fejlesztettük, azaz irányt vettünk a szocialista típusú néphadsereg kiépítése felé. Ezen pozitív megállapításukat hangsúlyozva nem mehetünk el szó nélkül amellett, hogy a „szabotázs” gondolatának ők is helyt adnak, bár dokumentálni nem tudják. „A Honvédelmi Minisztérium halogató politikájának okát mindenekelőtt a minisztérium egyes vezető munkatársaiban kell keresnünk. Kétségtelen — folytatják a szerzők —, hogy voltak az ott dolgozók között antifasiszta, demokratikus érzelműek is, akik szívügyüknek tekintették az új, demokratikus hadsereg szervezését. Szép számmal akadtak azonban olyanok — főleg a legfelsőbb vezetésben —, akiknek nem a fasizmus elleni háború, hanem annak akadályozása volt a céljuk. Ezek közé tartozott az akkori honvédelmi miniszter, Vörös János vezérezredes is.”¹³ Megállapításukat avval támasztják alá, hogy Vörös János nem értett egyet a „királyi” jelző eltörlésével és december 23-án fogadta Gábor Áron újságíró, aki Horthytól hozott üzenetet és utasításokat.

Kis András, a Magyar Néphadsereg, valamint az 1. és 6. hadosztály megszervezése történetének legaprólékosabb kutatója, „szabotázsakciókkal”, olyan tiszti csoportokkal és személyekkel, akik összefogtak volna az említett két hadosztály felállítása ellen, vagy gátolták volna a csapatok szervezését, fegyverrel való ellátását, mind ez ideig nem találkozott. „Magyarországon — írja — a hadseregszervezést... teljesen előlről, mintegy az alapok lerakásánál kellett kezdeni. Egy új hadsereget kellett létrehozni olyan körülmények között, amikor ehhez

11 A magyar népi demokrácia története (1944—1962). Budapest, 1978. 29. o.

12 Nógrádi Sándor: Új történet kezdődött. Budapest, 1966. 193—194. o.

13 Mucs Sándor—Zágoni Ernő: A Magyar Néphadsereg története 1945—1959. Budapest, 1979. 59—60. o.

az Ideiglenes Nemzeti Kormány — a dolgozók lelkesedésén és a maga jószándékán kívül — szinte semmije sem volt.”¹⁴ Teljes mértékben egyet kell értenünk Kis Andrással. Nem szabad megfélekednünk arról, hogy az Ideiglenes Nemzeti Kormány fegyveres erőt nem örökölt. Nekünk nem volt mit szembefordítani a német és a magyar fasisztákkal. De nemcsak katonaságot nem örököltünk, hanem fegyverzetet, ruházatot, élelmet és más anyagi ellátást biztosító központi raktárakat sem. Nekünk mindent előről kellett kezdeni. A helyzetet súlyosbította, hogy a csapatok felszereléséhez szükséges anyagok gyártásához sem nyersanyaggal, sem termelőképes hadiüzemekkel nem rendelkezünk. Hasonlóan a hadsereg szervezésének személyügyi feltételei is csak korlátozott mértékben álltak rendelkezésünkre. A katonai szolgálatra alkalmas férfiak egy része hadifogolytáborokban, másik része meg a németek oldalán harcoló alakulatokban szolgált. Ezek a súlyos személyi, fegyverzeti és anyagi problémák és a hadseregszervezéssel járó tennivalók sokasága, a feladatok sokoldalúsága, tisztázatlansága stb. nemcsak jelentősen befolyásolták, hanem természetesen késleltették is a tervezett hadosztályok felállítását, komoly megpróbáltatások elé állították a szervezőket. Nagy hibát követnénk el, ha a szervezés körüli nehézségeket „szabotázsnek” neveznénk.

Már Engels bebizonyította, hogy a hadseregek mindig meghatározott társadalmi osztályok érdekeit védelmezik és jellegük mindig az őket létrehozó politikai hatalom jellegének felel meg. Ezt a megállapítást valamennyien elfogadjuk. De nagyon sokan mégis úgy vélekedtek, és vélekednek még napjainkban is, hogy a horthysta tábornokok és tiszték — akiknek 1945 elején a kezében volt a hadsereg felső vezetése — nem lehettek lojálisak a haza, a nemzet ügyéhez, s különösen nem a fasiszmus elleni harchoz. Főként a negatív vonásokat hangsúlyozva, a hadsereg akkori vezetőit és szervezőit „szabotázzsal” vádolva, őket teszik felelőssé azért, hogy sem hazánk felszabadításában, sem a fasiszmus elleni háború befejező szakaszában nem vehettünk részt. Ez a szemlélet nem veszi figyelembe, hogy a háború menetének hatására a tisztikar nagyobb része is átértékelte és differenciálódott. Az ellenforradalmi Magyarország a Vörös Hadsereg csapásainak hatására a szemük előtt omlott össze, akár a kártyavár, uraival, középosztályával, hadseregével, rendőrségével, börtöneivel, tisztviselőivel, egyszóval egész állami és társadalmi rendjével együtt. Azok, akik 1945 februárjában és márciusában ellenezhették volna Magyarország demokratikus alapon történő talpra állítását, a szovjet csapatok közeledésének hírére nyugatra menekültek és csak 1945 nyarán tértek vissza.

A hadiesemények, különösen az a tény, hogy a volt csatlósok mind megtalálták a Németországról való leszakadás és a fasiszmus ellen fordulás lehetőségét, óriási hatással voltak a horthysta tisztikarra is. A hadifogságba került tiszteknek is volt lehetőségük és idejük a gondolkodásra. Megértették, hogy az országot a német járszalagra épült politika vitte a katasztrófába, ezért a jobboldalt tették felelőssé. Azt is felismerték: a rendszerben bizonyos változások szükségesek, hogy az új helyzetben fennmaradhasson. Véleményüket arra építették, hogy a szovjet hadsereg bevonulása nem hozott létre egyetlen egy államban sem proletárhatalmat. Ebből arra következtettek, ha a Horthy-rendszert modernizálják, illetve demokratizálják, és a többi volt csatlóshoz hasonlóan harcolnak is a fasiszta Németország ellen, akkor lesz hadsereg és az biztosítja majd számukra elgondolásaik realizálását. Ennek értelmében cselekedtek. Aki valamennyire is szerette hazáját és aggódott jövőjéért, az azt is megértette, hogy csakis abban az esetben remélhetjük az 1920-ban Magyarországra kényszerített

¹⁴ Kis András: Az antifasiszta magyar katonai hagyományokról. I. m. 112. o.

trianoni imperialista békeszerződés bizonyos revízióját, ha hadsereget szervezünk és harcolunk, azaz elősegítjük a hitleri Németország feletti győzelmet. Ebben a kérdésben egyetértettek a horthysták is és a forradalmi erők is.

S végül hadseregünk létrehozása megoldhatatlan volt katonai szakemberek, tiszték nélkül. Valóban, hivatásosok és tartalékosok is nagyon szép számban jelentkeztek, sőt mi hívtuk őket. Szükség volt rájuk, hát jöttek, és nagyon sokan becsülettel helyálltak, igazi hazafiakhoz méltóan a nép érdekeit helyezték előtérbe. A tisztikar jelszavát: „a haza mindenek fölött” úgy értelmezték, hogy segíteni kell az ezer sebből vérző nemzetet és a romba döntött hazát. Többen közülük a fejlődés törvényszerűségeit is megértve beléptek a kommunista pártba és néphadseregünk szocialista korszakát is becsülettel kiszolgálták.

Néphadseregünk fejlődésének kezdeti szakaszában, mint a hatalom más szerveiben is, a forradalmi erők és elemek mellett, amelyek a népi demokratikus állam továbbfejlődését, a társadalom szocialista átalakítását tekintették feladatuknak, léteztek olyan erők is, amelyek a forradalom megállításáért, egy demokratizált Horthy-rendszer visszaállításáért, a burzsoá demokratikus Magyarországért és ennek megfelelő haderőért küzdöttek. Az lett volna a természetellenes, ha nem így van.

Mindkét idézett mű alapvetően Vörös Jánost marasztalja el a késésért. Nézzük meg kissé közelebről Horthy utolsó vezérkari főnökének, illetve az Ideiglenes Nemzeti Kormány honvédelmi miniszterének szerepét és felelősségét az 1944. október 15-i és az 1945 eleji hadseregszervezési eseményekben. Valóban furcsa paradoxon, hogy az 1944. október 15-i eseményekben és 1945 elején az új hadsereg szervezésében is Vörös János vezérezredes játszott fő szerepet. 1944. október 14-én, a moszkvai előzetes fegyverszüneti feltételek figyelembe vételével, Guderian (az Oberkommando des Heeres vezérkari főnöke) tiltakozása ellenére, Vörös elrendelte az 1. és a 2. magyar hadsereg visszavételét. Vállalta, hogy október 14-én Szatmárnémetiben a két hadsereg vezetői részére a visszavonulási paranccsal és a várható cselekményekkel kapcsolatban megbeszélést tart. Az utolsó pillanatban ezt lemondta és október 14-én kirándult Balatonfüredre. Visszatérve jelentkezett Horthynál. A kormányzó ekkor közölte vele október 15-re tervezett lépését. Vörös vezérezredes kérte az államfőt, hogy személyi biztonsága érdekében hagyja el a Várat és menjen ki az 1. hadsereg törzsszállására és ott jelentse be a fegyverszünetet. Horthy ezt nem fogadta el. Attól félt, ha elmegy Budapestről, a németek helyére ültetik Szálasi Ferencet. A kormányzó Husztra utazása volt az egyetlen elképzelhető alternatíva arra, hogy a fasiszta blokkból való kiugrásunk és csapataink — legalább egy részének — a németekkel való szembefordítása sikerrel járjon. Az államfő a vezérkari főnökre bízta a hadparancs és „Az 1920. III. 1-i rendeletem végrehajtandó” titkos utasítás kiadását az 1. és a 2. hadsereg parancsnokának. A titkos jelszó tartalma: azonnal felvenni a kapcsolatot az orosz parancsnokságokkal és közösen támadni a németeket. Vörös János a döntő fontosságú távmondat minden áron való kiadását nem szervezte meg. Október 15-én a koronatanácsból a vezérkarhoz ment. Helyettese — László Dezső altábornagy — és a vezérkar osztályvezetői azonnal főnökükhöz siettek, hogy felvilágosítást kérjenek a történetekről. Vörös hivatali helyiségében drámai jelenetek zajlottak le. A vezérkar magas beosztású tisztjei, magukból kikelve, árulásnak nevezték mindazt, ami történt. A vezérezredes — akit beosztottai sarokba szorítottak — nem mert állást foglalni. Kijelentette, hogy a proklamáció és mindaz, ami történt, őt magát is meglepte és hogy előzetesen sem ő, sem a miniszterek nem tudtak semmiről. Holott Vörös János mindenről informálva volt. Itt született meg a döntés, hogy a hadsereg megmentésére, a bizonytalanság eloszlatására azonnal

parancsot kell kiadni, hogy a rádióban elhangzott fegyverletétel nem jelenti a harc beszüntetését, mert csak fegyverszünet kéréséről van szó. Vörös János némi habozás után 14.50 perckor hozzájárult ennek a közléséhez. Október 16-án reggel Miklós Bélának, az 1. magyar hadsereg parancsnokának kérésére azt a parancsot adta, hogy a harcot a németek oldalán az oroszok ellen folytatni kell. Vörös János valóban kétkulacsos szerepet játszott. A Horthytól kapott utasításokat nem hajtotta végre. Intézkedéseivel a nyilasok hatalomátvételét segítette.

A fegyverszünet megbuktatásában ugyanaz az ember volt a döntő figura, akire Horthy a hadsereg átállítását bízta. Vörös vezérezredes elvileg 1944. szeptember 7-től a fegyverszünet híve volt. Ezt bizonyítják helyzetértékelései, a minisztertanácson elfoglalt álláspontja és javaslatai is. Ahhoz viszont, hogy a fegyverszünet ellenzőivel szembeforduljon és mint vezérkari főnök tegyen is valamit, már nem volt bátorsága.¹⁵ Erre a feladatra gyengének, határozatlanoknak bizonyult. Ha Vörös János vezérezredes az eredeti szövegű hadparancsot (fegyverszünetet kötöttem) és az említett titkos távmondatot kiadatja, az 1. hadsereget, a Lakatos Géza miniszterelnök által kiherélt proklamáció ellenére, meg lehetett volna nyerni a fegyverszünetnek. Ha tehát a vezérkari főnök a reá bízott feladatokat egyértelműen végrehajtja, illetve végrehajtatja, még 1944. október 15-én is sok minden másképpen alakulhatott volna. Ezeket kétség-telenül elmulasztotta. De mivel — mindezek ellenére — a németek és a nyilasok számára nem volt megbízható, átment a szovjet hadsereghez és ajánlotta szolgálatát az új Magyarországnak a fasiszta Németország elleni harcra. Az új Magyarország alatt mást értett Vörös János, mást értettek a demokratikus erők, és mást a kommunisták. A hadseregben dolgozó kommunisták, különösen a fegyveres erők belső feladatát és célkitűzéseit illetően, soha nem voltak azonos véleményen Vörös Jánossal és elvbarátaival. És nem voltak illúzióik tervei iránt.

Vörös János vezérezredes 1945-ben nem azért állt a hadsereg élére, hogy „szabotáljon”, hanem azért, hogy minél előbb egy olyan fegyveres erő minisztere legyen, melynek súlyát érezve beleszólhat az ország fejlődésének irányába. 1945 márciusában és áprilisában a volt Horthy-rendszer visszakívánók nem akadályozták a hadsereg szervezést, ellenkezőleg, siettettké, hogy minél előbb hatalommal rendelkezhesse. Horthy-Magyarországon a hadsereg hatalmat jelentett és azt az urak jelentős része nem felejtette el. Sokan voltak, akikre ráillett, hogy „semmit sem tanultak és semmit sem felejtettek”. De ellentéveségüket csak 1945 nyarán kezdték meg, amikor észrevették, hogy a hadsereg kicsúszik a kezükből. Az alapvető és döntő volt már ebben az időben is, hogy a hadsereg erkölcsi arculatát és fejlődését születésétől a forradalmi erők határozzák meg, akik mindvégig a fejlődés motorjai voltak. Néha úgy érzem, úgy vagyunk a „szabotázssal”, hogy magunkon hordjuk, mint a csirke a tojás-héjat. Nem merünk elemző munkát végezni, mert mi lesz, ha kiderül, hogy mégsem volt „szabotázs”. Mit mondunk majd akkor, hogy miért késtünk el? Az igazat és csakis az igazi történelmi tényeket. Itt az ideje, hogy a személyi kultusz által ránk akasztott dogmáktól, amelyek ólomsúlyként nehezedenek sokunk tudatára, megszabaduljunk.

1945 márciusában és áprilisában a hadseregszervezés vonatkozásában nem volt mit szabotálni. Az ütemet nem a Honvédelmi Minisztérium, hanem a 2. Ukrán Front parancsnoksága, illetve a háború menete diktálta. Először, másod-

¹⁵ L. erre vonatkozóan *Ölvedi Ignác*: A budai Vár és a debreceni csata. Budapest, 1974. Második kiadás, 158–193. o., a Vörös Jánost és a fegyverszünet kérdéseit tárgyaló részek.

szor és harmadszor is a hadműveleti feladatokat kellett teljesíteni, ezután jöhettünk csak mi. Háború idején minden az arcvonalnak, a hadászatnak van alárendelve. A magyar hadosztályok szervezése is ennek a törvénynek a szigorú figyelembe vételével történt.

De nézzük a tényeket! A 6. hadosztály megalakulásának napja március 4. A Honvédelmi Minisztérium nevében ekkor vette át Székely László ezredes hadosztályparancsnok a csapatokat Bezuglij ezredestől — írja Kis András a 6. hadosztály című könyvében. Április 14-én viszont — azaz 41 nappal később — már indult a hadosztály a hadműveleti területre.

Az 1. hadosztály felállítása még dinamikusabban haladt. Az 1. hadosztály szervezése 1945. március 1-én kezdődött, amikor Fülöp József őrnagy, a hadosztály kinevezett vezérkari főnöke, a táborparancsnoktól engedélyt kapott, hogy bemenjen a szögesdrót mögé és megkezdje a munkát.

Mindkét hadosztály esetében, hogy az ügy ne szenvedjen késedelmet, a szervezéssel megbízottak beköltöztek a hadifogolytáborba és megkezdtek a munkát. Mire a szovjet parancsnokságok felkészültek a táborok átadására, készen volt a szervezés is. A volt hadifoglyok az átadásakor már századokban, zászlóaljokban és ezredekben sorakoztak fel. Ez a szervezéssel megbízott szovjet és magyar tisztek operatív munkájának az eredménye. Ezzel csaknem egy hónapot nyertünk. Ma, 35 év távlatából is csak azt mondhatjuk munkájukról, hogy feladataikat, a lehetőségekhez és a körülményekhez viszonyítva, lehetetlent nem ismerve, a szovjet és a magyar szervezők becsülettel teljesítették.

Az 1. hadosztály szervezését, a megbízottak március 26-án befejezték. A parancsnok, Szalay Tibor alezredes, március 31-én köszöntötte a megalakult hadosztályt. És április 27-én, 32 nap múlva, a hadosztály első lépcsője már el is indult Ausztria felé. Ezzel párhuzamosan elkészítették a 5. (szegedi) és a 7. (miskolci) hadosztályok megalakítására vonatkozó terveket, rendelkezéseket és a Szolgálati Szabályzat módosítására vonatkozó javaslatokat, amit a Függetlenségi Frontba tömörült pártok országos megbízottai megvitattak és jóvá is hagytak.

Hozzá kell tenni, hogy mi a magunk erejéből 1945 tavaszán hat hónap alatt sem tudtuk volna a két hadosztályt felállítani és — ha hiányosan is — felszerelni, mert egyszerűen nem volt miből. Kit terhel ezért a felelősség? A volt államfőt és kormányát. Horthy Miklós képtelen volt arra, hogy még Hitler végső veresége előtt szakítson a fasiszta szövetséggel és szembeforduljon Németországgal. Bizonytalansága a fegyverszünet kérdésében lehetőséget nyújtott a fasiszta vezetésnek arra, hogy hatalomra segítse a magyar fasizmus utolsó tartalékát. A magyar uralkodó osztályok bűne, hogy hazánk hadszíntérré lett, ahol a sok emberi és anyagi áldozatot követelő, váltakozó heveséssel dúló harcok és hadműveletek 194 napig tartottak. Egy romhalmazzá vált és kifosztott országot örököltünk. Itt kellett megindítani a hadseregszervezést. Helyzetünkben kiindulva a szövetségesek nem is követelték a fegyverszüneti szerződésben vállalt 8 hadosztály felállítását. De mi minden áron tenni akartunk valamit. Meg akartuk mutatni a világnak, hogy a magyar nép többsége soha nem értett egyet a magyar uralkodó osztályok Szovjetunió és szövetségei elleni háborújával. A jó szándék azonban kevés volt a hadsereg szervezéséhez. Problémáinkkal végül is a szovjet kormánynál találunk megértésre.

Felszabadításunkkal párhuzamosan az első szovjet—magyar katonai együttműködés hadseregünk szervezésénél mutatkozott meg. Soha történelmünk során — jóformán a semmiből — ilyen rövid idő alatt két hadosztályt még nem állítottak fel és nem indítottak el hadműveleti területre. A történelmi helyzet akkor ennél többre nem adott lehetőséget.

Néphadseregünk születéséről elemző feldolgozással 1960 előtt senki nem is kísérletezett. Megjelent történelmi, vagy hasonló jellegű könyveink egyszerűen figyelmen kívül hagyták, hogy 1945 elején a haza, az Ideiglenes Nemzeti Kormány felhívására, a Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontba tömörült pártok és mindenekelőtt a Magyar Kommunista Párt aktív propagandamunkájára tíz-és tizedek jelentkeztek a faszizmus elleni harcra. 45 000-en vállaltak önként szolgálatot első hadosztályainkban, fogtak fegyvert, hogy részt vehessenek az ország felszabadításában és a faszizmus végleges szétzúzásában. Pártunk korabeli — hadseregszervezéssel kapcsolatos — dokumentumai és határozatai történelmi és propagandairodalmunkban még ma is gyakran háttérbe szorulnak a személyi kultusz idején elterjedtekkal szemben. „A feladat nem volt kicsi — írja Nógrádi Sándor Új történet kezdődött című munkájában. — A semmiből új, erős, forradalmi szellemű, népi demokratikus hadsereget kellett felépíteni.”¹⁶ A fájdalmas és megdöbbentő ebben az, hogy ezeket a sorokat a sokunk által nagyon tisztelt szerző nem 1948-ban, hanem a hatvanas évek elején írta, amikor a Magyar Szocialista Munkáspárt a személyi kultuszt és az általa okozott bajokat már felszámolta. Nógrádi Sándor képtelen volt önkritikusan, marxista módon visszanyúlni cselekedeteihez és néphadseregünk 1945—48-ig elért fejlődését még mindig semmisnek tekintette, úgy mint 1948-ban tette.

A Petőfi Akadémiai ünnepélyes megnyitásán — 1948. december 12-én — Nógrádi Sándor a nevelőtiszteket marasztalta el. Azzal vádolt bennünket, hogy engedményeket tettünk „... a polgári reakciós ideológiának: a nacionalizmusnak, a pacifizmusnak, a paraszttromantikának” és egyebeknek. Majd így folytatta: „... attól való félelemben, hogy a burzsoázia kifogásolhatná a hadseregünkben folyó helyes ideológiai, politikai munkát... hosszú időn keresztül elhallgatták fejlődésünk szocialista perspektíváját, ellepleződött a honvédség tagjai előtt, hogy a népi demokratikus rendszer a szocializmusba való átmenet rendszere.”¹⁷

Felkai Dénes — a Petőfi Akadémia első parancsnoka, volt nevelőtiszt — Mozgalmas élet c. könyvének 94. oldalán ezt írja: „A hadseregben ugyan már 1947. augusztus 1-ével, még a két munkáspárt egyesítése előtt eldőlt a politikai harc.” Így van, ez az igazság. A harc azzal fejeződött be, hogy a reakció kiszorult a felső vezetésből: Pálffy György és Sólyom László kommunista tábornokok kezébe került a hadsereg katonái és politikai vezetése. 1947 tavaszán a kiszagda-párti, horthysta Bartha honvédelmi miniszter magához rendelte Pórfy György ezredest, Budapest helyőrségparancsnokát és utasította, hogy tartóztattassa le Pálffy Györgyöt. „Miniszter Úr! Kizárólag a Magyar Kommunista Párt utasításainak engedelmeskedem, az ön parancsát nem hajtom végre, kérek engedélyt a távozásra.” A miniszter ment, Pórfy maradt. Ez nem csak a helyőrségparancsnok véleménye volt. Amikor pártunk megindította a harcot a szocialista forradalom győzelméért, a szocializmusba való átmenetért, a magyar néphadsereg a párt mögött állt, nem csak vezetésében, hanem tömegeiben is. „Hadseregünk — írta Mucs—Zágoni 1947-re utalva — minden tekintetben népi demokratikus tartalmú hadsereg volt, melyben a kommunista pozíciók már a szocialista jellegű néphadsereg irányába is előre mutattak.”¹⁸

Az 1947. évi költségvetés honvédelmi részének tárgyalásakor a Magyar Szabadságpárt képviselője élesen kikelt az ellen, hogy a hadsereg tagjai politizáljanak és becsmérelte a nevelőtiszteket. „A honvédség eddigi és további demokratizálásának biztosítóka a honvédség nevelő intézménye — mondotta a kommu-

¹⁶ Nógrádi Sándor: i. m. 193—194. o.

¹⁷ Dr. Felkai Dénes: i. m. Budapest, 1979. 103. old.

¹⁸ Mucs Sándor—Zágoni Ernő: i. m. 180. o.

nista párt szórnoka. — Nekik köszönhető, hogy a honvédség tisztikarának jelentős része... politikai öntudat terén már nem hasonlítható össze a régi hor-thysta tisztikarral”.¹⁹

Farkas Mihálynak és Nógrádi Sándornak, akik 1948 végén vették át fegyveres erőink vezetését, olyan hadsereget adtunk át, melyben a tisztikar 74⁰/₀-a, a tiszthelyettesek 75⁰/₀-a már 1947 végén a kommunista párt tagja volt. Ez első-sorban a nevelőtisztek munkájának volt az eredménye. Tevékenységükkel jó alapot teremtettek a szocialista típusú néphadsereg kiépítéséhez. A két munkás-párt egyesülése után a tisztek és tiszthelyettesek MDP-tagjainak száma meghaladta a 80⁰/₀-ot. Sajnos, ezek a tények feledésbe mentek és helyettük Nógrádi Sándor groteszk mondásával találkozunk többit, azaz hogy nekik 1948-ban a semmiből kellett néphadsereget szervezniük. Arról is ritkán emlékezünk meg, hogy azt a hadsereget, amit Farkas és Nógrádi átvett, olyan kiváló kommunista tábormokok vezették, mint Pálffy György és Sólyom László, akik az illegalitás nehéz éveiben bebizonyították a néphez és a párthoz való ragaszkodásukat, hűségüket. Hozzáértésüket a hadsereg fejlesztésében 1948 derekáig elért eredmények bizonyították.

Sajnos, a személyi kultusz éveiben elterjedt torzulások még napjainkban is hatnak. 1980. április 25-én a Kossuth Klubban rendezett tudományos vita után egy volt nevelőtiszt, aki 1945-ben mint kommunista ifjú a párt felhívására jött a hadseregbe, négy szemkört a következőket mondta el: „1964-ben a vállalatnál osztályvezetői kinevezésem került előtérbe. Egyéni beszélgetésnél — remélve, hogy jó pontot szerzek — a vállalat személyzeti vezetőjének figyelmébe ajánlottam, hogy 1945-ben önként jelentkeztem az új hadseregbe, a fasiszmus elleni harcra és ott nevelőtiszt voltam. Nevezett megkért, hogy erről hallgassak, ő sem említi senkinek. Úgy vélekedett, hogy azt a tevékenységet még ma sem lehet pozitívan értékelni és az előmenetelemet nem segíti, hanem hátráltatja. De most, meghallgatva a vitát, újra büszke vagyok, hogy jelentkeztem a fasisz-mus elleni harcra és nevelőtiszt voltam az új hadseregben.” Ehhez még tegyük hozzá, hogy nem egy vállalatnál nyugállományba vonuló kortársunktól nem fogadták el a Hadtörténelmi Intézet arról szóló igazolását, hogy nevezett 1945—1946-ban az új hadseregben szolgált, ezt az időt nem akarták a nyugdíjba beszámítani. Megdöbbenő, hogy milyen mélyek a személyi kultusz és a dogmatiz-mus maradványainak gyökerei.

Történettudományunk sokat feltárt, de még sok a tennivalónk. Feladatunk, hogy három és fél évtized távlatából, új anyagfeltárással, új megközelítéssel, marxista tudományos igényességgel, az elért eredményekre alapozva tegyük teljessé néphadseregünk születésének bemutatását. Munkánk csak úgy lesz ered-ményes, ha tudományos nyíltsággal, alkotóan szembenézünk a realitásokkal és lesz bátorságunk elvetni a dogmákat, melyek, mint szürke hályog, szemünkre tapadva megzavarják látásunkat, az események megítélését.

¹⁹ Uo. 184. o.